

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филозофски Факултет – Скопје
-Институт за дефектологија-

**Анализа на инклузивниот процес на децата со оштетен
слух во општина Струмица**

- магистерски труд-

Ментор
Проф. д-р Зора Јачова

Кандидат
Цвета Андонова

Скопје
Февруари 2012

ПРЕДГОВОР

Мотивот да се изработи овој труд беше преку мислењата и ставовите на родителите и наставниците, да се дојде до сознанија за практичната реализација на инклузивниот процес на децата со оштетен слух.

Истражувањето се вршеше во О.У. „Маршал Тито“ - Струмица.

Со оваа истражување ја утврдивме инклузивната училишна култура преку ставовите на 20 наставници и 20 родители од редовното основно училиште.

Истражувањето е квалитативно и се вршеше со помош на интервју.

Ја изразувам мојата голема благодарност кон проф. д-р Зора Јачова како мој ментор со кој е задоволство да се соработува и со чии инструкции и тешките задачи полесно се извршуваат.

Им изразувам голема благодарност до наставниците од О.У. „Маршал Тито“ - Струмица за големата поддршка во текот на истражувањето и до родителите на учениците од истото училиште.

Скопје, Февруари, 2012

Цветана Андонова

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	2
РЕЗИМЕ	5
SUMMARY	6
ВОВЕД	7
I ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ	9
1. Дефинирање на поимот инклузивно образование	9
1.1 Организацијата на инклузивното образование	13
1.2 Цели и задачи на инклузивното образование	15
1.3 Инклузивен тим	17
1.4 Кодекс на инклузивна практика	18
2. ЗНАЧЕЊЕТО НА ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	21
2.1 Инклузивното образование и децата со оштетен слух	22
2.2 Значењето на инклузивното образование за родителите на децата со оштетен слух	23
2.3 Значењето на инклузивното образование за родителите на останатите деца	24
2.4 Значењето на инклузивното образование за наставниците	25
2.5 Значењето на инклузивното образование за членовите на инклузивниот тим (педагог, дефектолог, сурдолог, психолог)	26
3. ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ДЕЦАТА СО ОШТЕТЕН СЛУХ	28
3.1 Модели за поддршка на децата со оштетен слух во основните училишта	33
3.2 Дефинирање на бариерите во инклузивниот процес на дете со оштетен слух	36

4.РАЗВОЈ НА ПОЗИТИВЕН СЕЛФ-КОНЦЕПТ КАЈ ГЛУВИТЕ ДЕЦА	39
4.1 Фактори за развој на позитивниот селф-концепт	41
4.2 Влијанието на училишната средина врз идентитетот на лицата со слушни оштетувања	45
5.РЕЛЕВАНТНИ ИСТРАЖУВАЊА	46
II. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ	54
1. Избор и формулација на проблемот на истражувањето	54
2. Цел на истражување	54
3. Дефинирање на истражувачките прашања	55
4. Собирање податоци	56
5. Примена на техника на истражувањето	56
6. Опис на инструментот	56
7. Определување на тематска рамка	57
III. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ДОБИЕНИ СО СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ПОЛУСТРУКТУРИРАНИ ИНТЕРВЈУА СО НАСТАВНИЦИТЕ И РОДИТЕЛИТЕ	58
1. Категоризација и интерпретација на резултатите (Полуструктурирано интервју)	59
IV. ЗАКЛУЧОК ОД СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ПОЛУСТРУКТУРИРАНИТЕ ИНТЕРВЈУА СО НАСТАВНИЦИТЕ И РОДИТЕЛИТЕ	102
V. ПРЕПОРАКИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	107
ПРИЛОЗИ	114
ЛИТЕРАТУРА	120

РЕЗИМЕ

Андонова, Ц., Анализа на инклузивниот процес на децата со оштетен слух во општина Струмица, магистерски труд, Филозофски факултет: Скопје, 2012 ; 1-122.

Инклузивниот процес на децата со оштетен слух е значајно за успешна социјализација на децата со оштетен слух и нивно вклопување во општествената заедница.

Целта на ова истражување е преку мислењата и ставовите на родителите и наставниците, да се дојде до сознанија за практичната реализација на инклузивниот процес на децата со оштетен слух. Истражувањето се вршеше во О.У. „Маршал Тито“- Струмица.

Главна цел на ова истражување е преку мислењата и ставовите на родителите и наставниците, да се дојде до сознанија за практичната реализација на инклузивниот процес на децата со оштетен слух. Полуструктурираното интервју е направено со 20 наставници и 20 родители.

Од анализата и интерпретацијата на резултатите може да донесеме заклучок дека редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух, иако децата со оштетен слух се прифатени од децата врсници и нивниот однос е добар.

Ставот на наставниците од основното училиште за вклучување на децата со оштетен слух е негативен, некои наставници вршат одредени адаптации согласно потребите на децата со оштетен слух, но сепак, сето тоа зависи од наставникот кој предмет го предава. Наставниците не се професионално подготвени за работа со деца со оштетен слух, наставниците сметаат дека со тоа дете треба да работи стручно лице.

Ставот на родителите за вклучување на децата со оштетен слух може да кажеме дека е позитивен за разлика од наставниците.

Родителите прифаќаат нивните деца да се дружат и да им помагаат на децата со оштетен слух, тие им даваат совети на нивните деца во однос на децата со оштетен слух.

Клучни зборови: *инклузивен процес, стимулативна средина, деца со оштетен слух*

SUMMARY

Andonova C., Analysis of the inclusive process of the hearing impaired children in municipality of Strumica, master's essay, Faculty of Philosophy: Skopje, 2012; 1-122

The inclusive process of the hearing impaired children is very significant for their successful socialization as well as their inclusion in the community.

The purpose of this research is through the views of parents and teachers, to come to knowledge for the practical realization of the process of inclusion of hearing impaired children. The survey was conducted in PS "Marshall Tito"- Strumica

The main purpose of this research is through the views and attitudes of parents and teachers, to come to knowledge for the practical realization of the process of inclusion of hearing impaired children. Semi-structured interview was done with 20 teachers and 20 parents.

From the analysis and interpretation of the results we can conclude that regular schools are not a stimulating environment for hearing impaired children, although they are accepted by their schoolmates and their relationship is good.

The attitude of the teachers of elementary schools for the inclusion of hearing impaired children is negative, some teachers do particular adaptations according to the specific needs of the hearing impaired children, but it all depends on which subject the teacher teaches. Teachers are not professionally prepared to work with hearing impaired children and they think that such children should be working with professionals.

The attitude of the parents for the inclusion of hearing impaired children is positive in contrast to that of the teachers.

Parents accept their children to socialize with and to help the hearing impaired children; they give advice to their children about the hearing impaired children.

Key words: inclusive process, stimulating environment, children with impaired hearing

Вовед

Инклузивното образование е систем на образование во кој сите ученици со посебни образовни потреби се вклучени во редовните одделенија во нивните локални училишта и на кој, им е обезбедена сервисна поддршка и образование базирано на нивните сили и потреби.

Инклузивните училишта се базирани на основниот принцип дека сите ученици во дадена заедница треба да учат заедно, доколку е тоа изводливо, независно од нивниот хендикеп или потешкотии.

Тие треба да ги препознаат и да ги земат во предвид различните потреби на нивните ученици, да се адаптираат на различните стилови и ритам на работа и да обезбедат квалитативно образование преку соодветно користење на ресурсите, организацијата на училиштето и наставните планови, исто како и партнерскиот однос со заедницата, инклузијата треба да се наоѓа длабоко во срцето на секое општество што ги почитува овие вредности.

Една од главните водечки линии во процесот на инклузијата се правата на децата со посебни потреби, вклучувајќи го правото на секој да биде едуциран во неговата социјална средина заедно со сите негови врсници, а со цел да биде вклучен во училишната средина, а сето тоа им овозможува да бидат вклучени и родителите.

Важен момент во процесот на инклузијата е и остварувањето на социјалните цели, а во врска со едукативната инклузија.

Набљудувајќи го системот на образованието, може да заклучиме дека ставот кон инклузијата на глумите и наглуви деца е уште негативен.

Инклузијата пак, во општествени рамки опфаќа пошироко поле на дејствување надминувајќи ги тесните рамки на училишно ориентираните сфаќања.

Популарност на инклузијата како идеја во образованието веројатно се заснова на нераскинливите врски што ги има со поширокото значење на инклузијата во општеството, општество каде секој член е значаен и придонесува. Најважна цел е инклузијата во општеството.

Инклузивната филозофија повторно добива на значење со промените во општеството со востановувањето на либералниот политички систем и плуралистичката култура, онаа која придава важност на различноста и ја промовира припадноста кон општеството и еднаквите можности на секој член од заедницата. Инклузијата треба да се наоѓа длабоко во срцето на секое општество што ги почитува овие вредности. Не треба да постои премислување околу идејата дека училишна популација на деца и млади луѓе кај кои се воспоставени вредностите на почитување на различностите на другите, ќе продуцира образовен систем кој ќе биде посензитивен и похуман, а ќе влијае и на раѓањето на новата популација која ќе биде потолерантна и поприемлива кон различностите. Во инклузивното училиште сите ќе имаат придобивки.

Друг ефект од процесот на инклузија ќе претставува нагласувањето на важноста на употребата на „говорот на попреченоста и различноста“ во училиштата како и напорите да се обезбедат и осигурат еднаквите можности на секое дете и секое дете да се чувствува добредојдено.

Редовните основни и средни училишта во кои се наоѓаат наглуви и глуви деца, немаат адекватна стручна помош (дефектолог, педагог, психолог, логопед, сурдолог).

I ТЕОРЕТСКИ ОСНОВИ

1. Дефинирање на поимот инклузивно образование

Во последните дваесет години во целиот свет, како краен облик на интеграцијата се развива инклузијата¹.

Инклузијата во општествени рамки опфаќа пошироко поле на дејствување, надминувајќи ги тесните рамки на училишно ориентираните сфаќања.

Треба да се каже дека инклузијата не претставува интеграција (преместување и вклучување во редовни услови) и не означува асимилација или акомодација на индивидуата во рамките на социо-економските услови и релации во општеството.

Во тој контекст, инклузијата ги реконструира редовните услови на живеење на начин на кој се креираат можностите за целосна партиципација, припаѓање и социјална интеракција.

Значи, филозофијата на инклузивното образование го содржи радикалниот концепт за трансформација на општеството во сите негови сегменти, односно, менување на вредностите, приоритетите и политиката со која се поддржува вечната практика на исклучување и дискриминација

Монолитноста е карактеристика на модерните програми за интеграција, базирани врз одговорноста на државата и институциите. Во таа смисла, интеграцијата ја поврзуваме со официјалните институции на општеството, организирани преку хиерархиски принцип.

Инклузијата се организира преку мрежна структура на координација, така што секоја индивидуа е во центарот на системот.

---

¹ Cerić, H., Alic, A., 2005. Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja. Zenica: Hijatus, 12.

Инклузијата вклучува различна партиципација на индивидуата или групата во социјалните процеси, почитувајќи ја различноста, индивидуалните можности и желби².

Инклузивното образование е многу истражувана тема, која вклучува бројни предизвици кои се сретнуваат во процесите на креирање политики и имплементација. Инклузивниот процес се базира на ставовите и вредностите, на педагошките знаења и способностите³.

Концептуализацијата на инклузивното образование варира од потесни погледи, како оние дека инклузивното образование е обид да се образоваат лица со инвалидитет преку нивно што поблиско интегрирање во регуларната структура на образовниот систем⁴.

Инклузивното образование, во целост се подразбира како процес преку кој училиштата се обидуваат да одговорат на сите ученици како индивидуи преку преиспитување и реструктуирање на нивната организација и подготовка на курикулуми и доделување ресурси, со цел, зголемување на еднаквоста на можности.

Преку овој процес, училиштата ги градат своите капацитети за прифаќање на сите ученици од локалната заедница, кои сакаат да се запишат, и преку тоа, ги намалуваат сите видови на исклученост и понижување на учениците, дали е тоа поради одреден инвалидитет, етничка припадност, или нешто друго што би го направило училишниот живот за некои ученици непотребно тежок.

---

² Јачова, З., 2004. Инклузивното образование на децата со посебни потреби во Република Македонија, Дефектолошка теорија и практика, Скопје, (1-2),38-39.

³ Dmitrovic, P., 2004. Edukacija nastavnika za inkluzivno obrazovanje i Vaspitanje u zborniku radova. Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine. Sarajevo: TEFD i Filozofski fakultet u Sarajevu.62.

⁴ Савић, Ј., 1986. Методика учења говора глуве деца, Дефектолошки факултет, Београд, 15.

Оттука, инклузивното образование мора да биде општа политика и пракса која ќе се спроведе во образованието, а не посебна интервенција која се однесува на една или друга обесправена група⁵.

Инклузијата се дефинира различно, може да се каже дека суштината се состои во активно вклучување на децата со посебни потреби⁶.

Во ваква поширока смисла, инклузијата е процес на зголемена партиципација за намалена исклученост, каде партиципација значи препознавање, прифаќање и почитување и инклузија во процесите на учење и социјалните активности, на начин на кој сè овозможува на индивидуата да развие смисла за припадност во општеството.

Фундаменталниот принцип на инклузивното образование е проценување на различноста во рамките на хуманото општество.

Значи, инклузијата е технички едноставна, но социјално комплексна, бидејќи е поврзана со реалноста на училиштето, другите образовни средини до димензијата на инклузијата, наречена „култура“.

Во таа смисла, инклузијата претставува трансформација на ставовите на луѓето, на училиштата на системот и на општеството.

Според Becirovic S. (2004) поимот интеграција може наједноставно да се означи како „ученик по мерка на училиштето“, а поимот инклузија како „училиште по мерка на ученикот“⁷.

---

⁵ Richey DD., Wheeler JJ., 2000. Inclusive early childhood education. US, Delmar Publishers.

⁶ Biondic, I., 1993. Integrativna pedagogija-Odgoj djece s posebnim potrebama, Zagreb: Školske novine.76.

⁷ Becirovic, S., 2004. Determinante inkluzivne edukacije; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu.102.

Мора да се каже дека сите деца имаат право да учат и играат заедно, децата не треба да бидат потценети или дискриминирани со нивното исклучување од околината заради нивната попреченост или тешкотија во учењето, не постои ниту една валидна причина заради која децата се поделуваат при нивното образование. Тие припаѓаат заедно и немаат потреба да бидат заштитени едни од други.⁸

---

⁸ Tilstone, C., Florian, L., Rose, R., 1996 Developing an Inclusive Policy for Your School Centre for the Study of Inclusive Education, Inclusive Practice: what, why and how? Routledge, London & New York, pp.13-14.

1.1 Организацијата на инклузивното образование

Процесите на децентрализација на образовниот систем во земјите од Западен Балкан, вклучуваат зголемена автономност на училиштата, што за возврат можат да доведат до зголемени права за професионални одлуки од страна на наставниците, претставени од нивното пошироко отсликување на социо-културните цели во образованието и школувањето.

Liston и Zeicher (1990) дебатирала дека ваквото отсликување не мора да се фокусира само на влијанието на социјалните и културни рамки, туку и на институционалните карактеристики на школувањето.⁹

Наставниците мора да бидат способни да анализираат и променат одредени институционални уредувања и работни услови, особено оние кои би можеле да ја попречат имплементацијата на нивните цели.

Наставниците добиваат способност за пристап до сложени и комплицирани работи и на овој начин, се зголемува квалитетот на наставата¹⁰.

Наставниците, исто така, имаат и поширока професионална улога, освен нивниот удел во самото училиште, како дел од образовниот систем, вклучувајќи ги и општините¹¹.

Локалната заедница да стане сервис за сите граѓани, да учествуваат во креирањето на барањето за квалитетот на животот на сите граѓани, што индиректно води кон намалување на бројот на социјалните случаи и го олеснува буџетот за намалување на социјална помош за семејствата¹².

⁹ Pokorna, V., 2003. Inclusive and Cognitive Learning Enhancement in Schools. [online] [Update 29 April 2003] Available at: <<http://www.see-educoop.net/portal/teseet>> [Accessed 10 Septembar 2010].

¹⁰ Scruggs TE., Mastropieri MA., 1996 Teacher perceptions of mainstreaming/inclusion: A research synthesis. *Exceptional Children*, 63(1)59-74.

¹¹ Vukasović, M., 2010. Inkluzivnost i efikasnost visokog obrazovanja u Srbiji. [online] [Update 29 April 2010] Available at: <http://www.cep.edu.rs/eng/files/Tuning_Teacher_Education_Western_Balkans.pdf> [Accessed 11 August 2010].

¹² Norris, P., 2006. The Weekend Australian. [online] [Update 26 August 2006] Available at: <<http://career-advice.careerone.com.au/career-development/career-profile/primary-teacher-for-the-deaf-20060903/article.aspx>> [Accessed August 15 2010].

Инклузивното образование, државата и општеството, постигнуваат реализација на дефинираните стратешки цели и во целина стануваат подобри.

На пример, дете кое има тешки физички проблеми, ќе биде многу посреќно и без регресивни модели на однесување, ако се запише во специјално училиште.

Тогаш се поставува прашањето дали родителот е посреќен и позадоволен ако детето е вклучено во специјализирана програма прилагодена за него, ако си дојде дома со насмевка или да оди во редовно училиште по секоја цена и да е малтретирано, омаловажувано и да се враќа дома секој ден со солзи.

Инклузијата треба да води до задоволство и среќа и на родителите и на нивните деца, ако тоа не успее, тогаш нема потреба за таквите чекори.

Би требало постепено да се работи на едукацијата и да се влијае на инклузијата да стане важна тема во јавноста. Кога се зборува за инклузијата, треба да се сфати дека тука не станува збор само за образование, туку и за здравството, а и социјалните услуги треба да работат на рехабилитацијата.

Градинката овде игра важна улога, таму децата ја стекнуваат емотивната свест и тоа рано детство е почетна точка на инклузијата. Децата во градинката имаат можност да учат на најприроден начин низ заедничка игра и активност со останатите деца, притоа им дава можност да развијат социјални и комуникациски вештини, осамостојување, да научи да се прифати самиот и своите посебни можности низ секојдневното искуство.¹³

Постојат ситуации каде што родителите се среќни поради тоа што нивните деца се вклучени во редовното образование, но за жал, чувствуваат дека детето не добило доволен поттик и дека не добива доволно образование, како што би ги добило во посебни образовни системи. Понудата би морала да биде поширока од тоа што го нуди редовното образование¹⁴.

---

¹³ Wolery, M., Wilbers J, S., 1994 Introduction to the inclusion of young children with special needs in early childhood programs. In M. Wolery and J. S. Wilbers ., Including children with special needs in early childhood programs. Washington, pp. 1-22.

¹⁴ DER KONGRESS / Entschliessung 282 (2009) . [online] [Update 05 March 2009] Available at:<http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/default_EN.asp>[Accessed 15 August 2010].

1.2 Цели и задачи на инклузивното образование

Услов за правилна и практична примена на инклузивното образование е остварување на целите и задачите на инклузивното образование, пропишано во светски рамки.

Целите на инклузивното образование се:

- поддршка и совети на родителите на децата со посебни потреби
- усовршување на основата за посебните потреби (кодекс на инклузивна практика)
- промовирање на инклузивното образование
- партнерска соработка со цел да се запознаат посебни потреби¹⁵.

Во рамките на целите на инклузивното образование произлегуваат и задачите:

а) Поддршка и совет на родителите на децата со посебни потреби, што ќе овозможи зголемено активно учество на родителите, а со тоа ќе се овозможат повисоки стандарди на децата преку:

-овозможување на висок квалитет на предучилишно образование и најрана детска грижа, со вклучување и поддршка на родителите;

-охрабрување при најраната идентификација на потешкотиите и соодветна рана интервенција;

-локалната служба за инклузивното образование треба да развива смирени подготовки за надминување на недоразбирањата;

-зајакнување на подготовките за вклучување на децата со посебни потреби во инклузивниот процес.

---

¹⁵ Јачова, З., Самарциска-Панова, Љ., Лесковски, И., Ивановска, М. 2002. Прирачник за проектот Инклузија на децата со посебни потреби во редовното училиште во Република Македонија, Скопје: Биро за развој на образованието 19-20.

б) Усовршување на основата за посебни потреби значи, воведување на симплифициран кодекс во инклузивната практика со што ќе ги заштити интересите на децата, фокусирајќи се на превентивната работа, надминувајќи ги бариерите и промовирајќи ефективна база за поддршка и супервизија во инклузијата, а тоа се остварува преку:

- печатење прирачник за инклузивна практика базирана врз кодексот, прописите и критериумите за изработка на проценката;

- вклучување на локалната служба за поддршка на инклузивното образование и издавање на публикација на локалната служба за поддршка што содржи информации за принципите на инклузивното образование, за можностите на финансиска поддршка на локалната служба за инклузивно образование од страна на училишните буџети и перформанси и клучните индикатори за распространување на супервизија.

в)Промовирање на инклузивното образование и развој на улогата на посебните потреби се врши преку:

- издавање на публикации со информации за прописите на инклузијата и развојните образовни планови на локалната служба за поддршка на децата со посебни потреби;

- идентификација и распространување на добра практика од посебните училишта во развивањето на врските со редовните училишта и промовирање на придонесот на посебните училишта за инклузивниот процес;

- обезбедување на финансиска поддршка, вклучувајќи се до новата социјална инклузија што обезбедува средства од стандардни фондови за поддршка.

г) Развивање на знаења и способности на тие што работат со децата со посебни потреби се врши со:

- истакнување на посебните потреби во рамките на обуката на наставниците;

- печатење на прирачник за добра практика на наставниците;

- прецизирање на потребите на воспитувачите и наставниците кои работат со деца со посебни потреби преку индивидуална обука.

д) Партнерска соработка со цел да се запознаат посебните потреби и да се овозможи на локалната служба поддршка да соработуваат со локалните институции со цел да се зајакне поддршката за деца со посебни потреби:

-развивање на локалната координација за прописи за посебните потреби низ целата земја;

-воведување нови должности за соработка и нови сили што ќе овозможат пофлексибилни финансиски аранжмани помеѓу службата за здравство и локалната служба

-развивање на повисок степен на иницијативи за овозможување мерки од службите за рехабилитација;

-собирање на информации за искуствата на младите луѓе со посебни потреби откако тие ќе ги напуштат училиштата.

1.3 Инклузивен тим

За да може инклузивното образование да се изведува успешно во практика, потребно е да постои тим кој ќе ги исполни целите и задачите на инклузивното образование.

Членови за инклузивниот тим се:

-Директор на училиштето;

-Психолог или педагог;

-Предметен наставник;

-Родителите на детето;

Мобилни ресурсни учители-дефектолози.

Училишниот тим во секое училиште треба:

- да ја определи и да ја ревидира својата политика во поглед на обезбедувањето на образованието;
- да изготви акциони и годишни програми;
- да ги објави пропишаните информации;
- да поднесе годишни извештаи до родителите за мерките преземени во спроведувањето на училишната политика;
- соодветна обука на наставниците и друго.

1.4 Кодекс на инклузивна практика

Започнувањето на инклузивното образование има одреден тек, односно кодекс по кој се спроведува инклузивната практика.¹⁶

Тоа започнува со:

а) Идентификација и проценување:

- Идентификуваното дете со посебни потреби во училиштата со помош на едноставен скрининг инструмент, администриран од страна на одделенскиот наставник во секое редовно училиште започнува во прво одделение или во градинка, од денот на запишувањето на детето;

- Идентификација на децата за потребите на инклузивното образование во координација со здравствената, рехабилитационата и социјалната служба е грижата на сите заинтересирани страни;

- Проценката секогаш резултира со акционен план за секое дете;

- Родителите секогаш ќе бидат инволвирани;

- Креирање на позитивна клима со внимателно информирање на сите во училиштата.

---

¹⁶ Јачова, З., Самарциска-Панова, Ј., Лесковски, И., Ивановска, М. 2002. Прирачник за проектот Инклузија на децата со посебни потреби во редовното училиште во Република Македонија, Скопје: Биро за развој на образованието, 41-43.

б) Инклузивни образовни прописи

- Стартна точка, секогаш треба да биде креирана согласно образовните прописи и индивидуалните потреби во редовната училишница:

- Децата со посебни потреби кои ќе добиваат помош во редовната училишница секогаш треба да бидат сместени близу до наставникот и таблата и ако е потребно до изворите на светлина;

- За децата со комплексни потешкотии се поставува барање за пружење на дополнителна помош;

- Кога се конструира нова училишна зграда треба да се земат во предвид и потребите на децата со посебни потреби;

- Кога се гради служба за инклузивно образование се стартува со децата од предучилишна возраст;

- Да се даде можност на наставниците и директорот да ги разберат и почитуваат оние деца кои имаат посебни потреби;

- Да се изработи прецизен концепт за работа на службите на инклузивното образование, со цел да им се помогне на децата со посебни потреби во редовното училиште;

- Инклузивниот образовен тим на локално ниво се состои од 6 до 8 одредени специјални едукатори - дефектолози, или пак стручни лица, специјалисти;

-Истражувачкиот тим е должен да организира курсеви за редовни наставници на локално ниво, со цел да се запознаат со потребите на децата со посебни потреби;

- Вклучување на родители за асистирање во инклузивниот образовен процес на децата со посебни потреби;

- Локалната едукација на наставници за инклузивно образование бара и развој на служба за експертиза и супервизија.

За реализација на инклузивната практика постојат одредени принципи и постапки:

а) Принципи

- Преземање на соодветни мерки и обезбедување на потребните услуги во најразлични форми;
- На децата со посебни потреби да им се обезбеди најголем можен пристап до широко и избалансирано образование, вклучувајќи ги наставните програми;
- Потребите на децата со посебни потреби утврдени со официјална изјава (проценка) од страна на комисијата или на оние без изјава, земајќи ги во предвид желбите на родителите, да бидат задоволни во рамките на редовниот образовен систем заедно со нивните врстници без посебни потреби;
- Делотворна проценка и услуги најдобро ќе се обезбедат во случај ако постои соработка помеѓу училиштата и родителите земајќи го во предвид знаењето, мислењето и искуството на родителите;
- Укажување на соодветна рана интервенција на децата со посебни потреби пред возраста за задолжително образование.

б) Постапки:

- Потребите на децата со посебни потреби треба да се препознаат што е можно порано и да се проценат брзо;
- Услугите на децата треба да се обезбедат од страна на соодветна установа и редовно училиште кое ќе соработува со родителите и на тој начин ќе се задоволат потребите;
- Желбите на детето што со сигурност можат да се утврдат во светлина на возраста и нивото на разбирање да се земат во предвид;
- Мултидисциплинарниот приод при решавањето на прашањата ќе се обезбеди доколку постои соработка помеѓу заинтересираните страни.

2.Значењето на инклузивното образование

За децата со оштетен слух од посебно значење е колку што може порано да се вклучат во активностите на своите врсници кои немаат никакви пречки. Вистинската инклузија на детето во училишниот колектив ќе биде значително олеснета доколку истиот процес е започнат уште во предучилишниот период. Позитивните социјални искуства од предучилишниот период надополнети со позитивни искуства стекнати во првите училишни години, се незаменлива основа за стекнување чувство на сигурност и развивање на преостанатите потенцијали.

Постојат неколку клучни подрачја во кои односите со врсниците имаат особено влијание. Тоа се:

1. Развој на социјални вредности, ставови, погледи кон светот и општи способности.
2. Позитивно влијание врз менталното здравје на детето. Децата кои имаат слаби односи со врсниците и остануваат социјално изолирани.
3. Превентивно дејствување во насока на појава на социјалната изолација. Група на врсници создава услови за учење и вежбање на социјалните вештини.
4. Подучување на детето како да го контролира агресивното однесување. Надвладување на агесијата во себе.
5. Помош при развивање на сопствениот идентитет. Додека наставникот е прв фактор кој влијае на тој процес, врсниците се оние кои го прошируваат и развиваат.
6. Помош при развивање на широк поглед кон светот и намалување на егоцентризмот.
7. Влијание врз образовните постигнувања на детето и реализација на неговите цели за иднината.

2.1 Инклузивното образование значајно за децата со оштетен слух

Инклузивната училишна програма овозможува децата со оштетен слух да учествуваат во секојдневните активности со другите деца.¹⁷

Вклучувањето на ученикот со оштетен слух во редовното училиште е од големо значање за самото дете бидејќи има:

- Можност за дружење со врсниците;
- Воочување на моделите на однесување помеѓу врсниците;
- Организирање на активности на различни нивоа во областите во кои не се забележува заостанување во развојот;
- Развивање на повисоко ниво на самопочит поради престојот во редовната група;
- Можност за воочување на разликите;
- Развивање на повисоко ниво на самопочит;
- Интеракција со детето;
- Подигање на нивото на свеста и покажување на разбирање за потешкотиите кои ги имаат децата со оштетен слух;
- Надвладување на потешкотиите и постигнување успех;
- Прифаќање на разликите;
- Добивање информации за способностите на детето во споредба со останатите деца.

Сите овие работи позитивно ќе влијаат на детето со оштетен слух.

Детето со оштетен слух ќе стекне голема сигурност, ќе се сретне со многу работи па ќе мора полека да се навикнува на многу нешта, ќе стекне способност за правење на разлика и слично¹⁸.

---

¹⁷M. Hardman i M. Ferguson.,2010. Inkluzivno obrazovanje. [online] [Update 08 October 2010] Available at: <http://www.dugabih.com.ba/documents/sidebar/prirucnici/Prirucnik_za_nastavu.pdf>[Accessed 19 April 2011].

¹⁸ Kavkler, M., 2005. Odgoj i obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Ljubljana , 45-46.

2.2 Значењето на инклузивното образование за родителите на децата со оштетен слух

Инклузивното образование за родителите на децата со оштетен слух е од големо значење за самите родители и за самите деца. Семејството и училиштето се две институции кои се меѓусебно поврзани во постигнувањето на целите на образованието и воспитувањето.¹⁹

Без конструктивна и плански насочена соработка, училиштето и семејството не можаат да ги исполнат своите воспитни задачи.

Родителите се тие кои треба да развијат добри односи со наставниците во редовното училиште.

Кога детето со оштетен слух ќе се вклучи во редовното училиште, самиот родител добива:

- Чувство на прифатеност на сопственото дете од страна на средината;
- Сознание дека детето добива најмногу можности во границите на своите способности;
- Прифаќање на разликите;
- Развивање на реалистични ставови кон детето и неговите можности;
- Развивање на реални и позитивни искуства во поглед на детската иднина.

Редовните контакти и добрите односи меѓу наставниците и родителите можат многу да придонесат за успехот на детето.

---

¹⁹ Guralnick, M.J. ed., 2008. The Developmental Systems Approach to Early Intervention. . [online] [Update 25 October 2008] Available at: < <http://www.brookespublishing.com/store/books/guralnick-7977/>> [Accessed 12 March 2010].

2.3.Значењето на инклузивното образование за родителите на останатите деца

Инклузивниот процес е нешто ново како за останатите деца кои учат во одделението, така и за нивните родители.

Наставникот најпрво треба им објасни на тие деца дека во нивното одделение ќе се вклучи дете со оштетен слух и дека не треба да постојат никакви разлики помеѓу нив. Освен наставникот, и родителите се тие кои треба да им објаснаат на своите деца, дека нивниот соученик има проблеми и дека нивната помош ќе му биде од големо значање²⁰.

Со вклучување на децата со оштетен слух во редовното училиште, родителите на другите деца се запознаваат со:

-Ги спознаваат индивидуалните разлики помеѓу децата и начините и облиците на работа со децата кои имаат пречки;

-Откривање нови патишта и начини за меѓусебна помош;

-Можаат да ги видат предностите на нивните деца;

-Помагање на децата со оштетен слух;

-Запознавање на карактеристиките на децата со оштетен слух и друго.

---

²⁰ Bennett T., Deluca D., Bruns D., 1997 *Putting inclusion into practice: Perspective of teachers and parents*. Journal of Exceptional Children, 64, (1), 115-131.

2.4. Значењето на инклузивното образование за наставниците

Доколку наглувото дете го поминало рехабилитациониот третман во центрите за рехабилитација на наглуви деца, или ако го поминало предучилишното образование, грижите се намалуваат. Меѓутоа, доколку не го поминало претшколскиот третман, проблемите се многу големи. Потребно е родителите да го запознаат одделенскиот наставник, дека нивното дете е со лесни оштетувања на слухот и да го замолат да обрне внимание²¹.

Потребно е ваквото дете да го смести во прва клупа и блиску до прозорецот, со што подобро би го слушало и гледало наставникот кога му зборува, во училницата да биде тивко, да се предупредат останатите соученици за недостатокот кој го има, да не му го допираат апаратчето и да не го изолираат од игрите.²²

Наставникот има задача:

- Развивање и одржување успешност во образованието и воспитанието на децата со оштетен слух;

- Развивање и одржување на позитивните ставови кон децата со оштетен слух и нивните родители;

- Создавање позитивна клима во одделението за прифаќање на овие деца;

- Показување готовност за усвојување на нови методи за работа;

- Оспособување за следење на постигнувањата на сите ученици во одделението;

- Соработка со стручно лице.

Доколку сето тоа се оствари, тогаш во училницата нема да има некои потешкотии за реализација на инклузивната практика.

²¹ Vukajlovi!, M.B.,2004. Inkluzivno obrazovanje -Stavovi roditelja I nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju. Banja Luka: IP Grafid,22.

²² Спасовски, О., Балажи, С., Фридман, Е., 2009 . Политики и практики на мапирање за подготовка на наставниците за инклузивно образование во контекст на социјален и културен диверзитет. [online] [Update 20 Decembar 2009] Available at:<[http://etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D5E94083C308792BC125773100350350/\\$File/NOTE85VDBT.pdf](http://etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D5E94083C308792BC125773100350350/$File/NOTE85VDBT.pdf)>[Accessed 23 August 2010].

2.5. Значењето на инклузивното образование за членовите на инклузивниот тим (педагог, дефектолог, сурдолог, психолог)

Главна цел, која треба да ја постигне стручниот тим е активно учество во процесот на инклузијата и во помагањето на детето со пречки во развојот. Од многу голема важност е улогата на стручниот тим или стручното лице кое ќе работи со децата, а полека тоа стручно лице да го обучува и кадарот за да се постигнаат добри резултати.²³

- Усвојување на методи и техники за поттикнување на детскиот развој;
- Развивање на советодавни вештини во работата со родителите на децата со оштетен слух, наставниците и соработниците;
- Оспособување за изработка на индивидуални образовни програми;
- Развивање и примена на план за евалуација и развој на училиштето според инклузивниот метод.

Треба да се има на ум дека вака наведените оптимални очекувања е практично невозможно да се остварат веднаш при воведувањето на инклузивната практика.

Посебна улога, како координатори на сите активности, имаат членовите на стручниот тим. Корисно би било, во текот на изработката на краткорочните и долгорочните планови да се изврши поделба на активностите. Особено важно е да не се занемарат останатите обврски на стручниот тим во училиштето како целина.²⁴

За секоја категорија на ученици треба да се развива посебна стратегија за стимулирање на развојот.

Програмата за децата со оштетен слух се подготвува заедно со тимот кој го следи детето (наставник, родител, стручен соработник). Сите тие заедно ги

---

²³ Hanak, N., Todorovik, N., 2003. Drugaciji medzu vrsnicima. Stavovi vospitaca i ucitelja u Pancevo prema ukljucenju dece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtice I skola. [online] [Update 13 March 2003] Available at: <<http://www.velikimali.org/doc/DrugacijiMedjuVrsnjacima.pdf>> [Accessed 11 Jul 2010].

²⁴ Савиќ.Љ.,1995. Методика аудиторног тренинга, Дефектолошки факултет, Београд, 50-58.

следат ефектите и вршат корекција на целите во зависност од постигнатите резултати.

Влијанието на врсниците врз детето со оштетен слух се остварува преку планирање на заеднички активности во кои сите пријатно ќе се чувствуваат и комуницираат.

Влијанието врз родителите се врши на тој начин што им се дава можност да го следат развојот на своето дете, како и советодавна работа кога за тоа имаат потреба.

Родителите на децата врсници најлесно ќе се придобијат доколку им се укаже дека нивните деца не се запоставени, иако грижата за децата со оштетен слух²⁵ е примарна.

---

²⁵ Guberina-Abramovic, D., 2008. Prirucnik za rad s ucenicima s posebnim potrebama integriranim u razrednu nastavu u osnovnoj školi. Zagreb: Školska knjiga.33.

3. Инклузивното образование и децата со оштетен слух

Општеството има обврска да ги образова сите деца. Детските потреби и способности треба да ја диктираат соодветната образовна средина во која ќе се одвива учењето на децата со оштетен слух. Постојат одредени идеални услови за образовна средина и карактеристики на наставникот кои придонесуваат за успешност на овој процес.

Најпрвин, средината во која се случува образованието треба да се приспособи кон детето, со цел тоа да развие позитивна слика за себе и да му се овозможи најсоодветен курикулум.

Наставниците во образовната средина треба да ја земат во предвид различноста на децата со цел да се обезбеди основа во процесот на планирање и реализација на наставните содржини.

Децата треба да бидат ученици полни со оптимизам и одредени способности за партиципација и интеракција во инклузивното училиште. Детските посебни интереси и барања ќе бидат исполнети доколку училиштето и родителите соработуваат во процесот на донесувањето одлуки.

Родителите бараат вклучување на детето со оштетен слух во образовни услови кои нудат добра јазична и културна средина. Во таа смисла, постојат различни специјализирани програми за рана интервенција насочени кон семејството и фокусирани кон зголемувањето на когнитивните и комуникациските способности и употребата на остатоците на слух.

Влијанието на овие програми покажува дека тие промовираат здрав емоционален развој и ефикасно социјално функционирање меѓу децата со оштетен слух и нивните врсници.

Истражувањата кои биле вршени, покажуваат дека слушнооштетените деца, кои се вклучени во програмите за рана интервенција, имаат социјални способности споредливи со врсниците кои слушаат и супериорни во однос на глувите врсници кои не посетуваат вакви програми.

Значи, навременото вклучување во програмата за рана интервенција, претставува основен предуслов за училишните постигнувања на децата со оштетен слух.

Социјалните и комуникациските способности стекнати преку програмите за рана интервенција, се јасно поврзани со флуентноста на говорот и користењето на различни комуникациски стратегии.

Значи, можеме да заклучиме дека вклучувањето во програмите за рана интервенција ги развива социјалните и јазичните способности на слушно оштетеното дете, без оглед на јазичната ориентација на програмата и овозможува подобра подготвеност на децата за вклучување во училиште.

Кај глувите деца, ова насочување најчесто е поврзано со социјалниот аспект, додека академското насочување е резервирано за оние деца чии способности ги квалифицирале за сместување во редовни услови.

Новиот термин, *инклузија*²⁶ се обидува да комбинира два аспекта на социјално и академско насочување. Со ова се овозможени услуги и во редовните одделенија, без разлика на академското функционирање на детето. Тоа значи дека овие деца се среќаваат со одредени академски стандарди за вклучување, но во исто време, ја добиваат потребната помош од специјализираните центри.

Инклузивното образование за слушно оштетените деца зависи од еден комплекс фактори, што не дозволуваат системско решавање на проблемот.

Децата кои се сместуваат во редовно одделение покажуваат повисоко ниво на стандардните тестови, од оние кои не се сместуваат.

Говорната интелигентност е често посупериорна во однос на децата во специјалните одделенија. Се смета дека ова е резултат на потребата од вербално комуницирање со нивните врстници кои слушаат.

Вклучувањето на децата со оштетен слух во редовно одделение подразбира евалуација со стандардизирани тестови што се приспособени за децата кои слушаат. Треба да бидат проценети способностите во читањето и говорот, со цел да се види како тоа дете ќе се вклучи во средина со врстници кои слушаат.

---

²⁶ Јачова, З., 2008. Инклузивното образование на децата со оштетен слух, Ревизија за социјална политика, Скопје, 68-69.

Постојат и стандарди што ќе ја одредат подготвеноста на детето за редовно одделение. Тоа се академските способности, способноста да ги искаже своите потреби вербално, како и социјалната интеракција со другите деца²⁷.

Детето со оштетен слух треба да има добри говорни способности, со цел да може да комуницира со својот наставник и со учениците по пат на орален говор. Некои од децата немаат добри вербални способности, па затоа го користат и знаковниот јазик во комуникацијата.

Во таа смисла, неопходно е да се обезбеди соодветен модел на поддршка за детето со оштетен слух, со цел непречена комуникација со децата вршници и наставниците.

Ученици со оштетен слух кои се вклучени во редовните училишта може да бидат многу успешни во совладувањето на редовната програма, со разбирање и уважување на развојните проблеми и специфичности и со примена на специфични постапки во текот на изведувањето на наставата²⁸.

За децата со оштетен слух важно е да се знае кои се општите воспитно-образовни услови применети во училиштата, кои услови можат да се прилагодат, кои почесто да се употребуваат, кои е потребно додатно да се осигурат.

Стандардниот училишен простор во училиштето како и останатиот простор на воспитно-образовната организација сосема ги задоволува потребите на децата со оштетен слух.

Меѓутоа, важно е на детето со оштетен слух да му се осигура сместување во оној дел на одделението од кој може најдобро да следи сè што се случува во одделението, а посебно да има можност за директно гледање во осветленото лице на наставникот, а со тоа да има можност на користење на своите слушни додатоци²⁹.

Затоа, тоа место треба да биде близу до работната маса на наставникот и таму каде што е осигурано оптимално дифузно осветлување.

---

²⁷ Јачова, З., 2008: Ibid., 69.

²⁸ Mustač, V., Vicić M., 1996. Rad s učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoj školi, Školska knjiga Zagreb, 56-65

²⁹ Carver, R., 2000. Novi pogledi na školovanje i obrazovanje gluhih. [online] [Update 24 Juny 2000] Available at: <<http://www.ffdi.hr/znakovni-jezik2/text/novi-pogledi.htm>. [Accessed 15 Septembar 2010].

Повеќето од општата и техничка опрема во редовните училишта може да се користи и за децата со оштетен слух, меѓутоа, треба да се води сметка за начинот на нивното користење.

Така на пример: употреба на табла и креда, посебно креда во боја, треба да биде често употребувана и осмислувана, разни технички помагала како графоскоп, видеорекодер, кинопроектор и филмови, дијапроектор и дијапозитиви, телевизија и сл., треба да се користат почесто отколку што е тоа потребно за децата без оштетен слух, ама не во замрачени простории, кај изведувањето на практичните работи, ученикот со оштетен слух мора да биде во непосредна близина и слично³⁰.

Од специфичните и додатни средства и помагала важно е на ученикот со оштетен слух да му се осигура индивидуален слушен апарат, соодветни текстови, илустрации, слики, конкретни предмети, макети, шеми и слично, кои на останатите ученици не им се секогаш неопходни во совладувањето на содржините³¹.

За учениците со оштетен слух кои го немаат во доволна мерка усовршено говорот, односно кај кои се присутни неправилности и грешки во говорот, потребно е да се осигурат услови во чија наставна програма е вклучен и развојот на говорот.

За да може тоа да се обезбеди, треба да биде осигурана континуирана стручна помош од посебен терапевт, дефектолог, сурдолог како и дополнителни форми на организиран труд во текот на самиот наставен процес во посебно опремени простории кои мора да имаат електроакустична опрема за индивидуална рехабилитација на слушање и говор.

---

³⁰ Veljkovic, V., 2004. Pracenje efekata inkluzije u školskoj praksi u BiH, u zborniku radova. Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine. Sarajevo: TER i Filozofski fakultet u Sarajevu, 205.

³¹ Ouklender, V., 1996. Put do dječjeg srca, Školska knjiga, Zagreb, 23-30.

Нивниот неуспех во училиштето не е последица на ментална ретардација, туку на недоволната акустичка перцепција на наставните содржини и неадекватната пружена помош од страна на училиштето и семејството³².

Детето со оштетен слух репродуцира говор онолку и на начин, како што го слушало.

За овие деца неопходно е да се обезбеди³³:

- слушно перцепирање на оние гласови кои слабо ги слуша и кои треба да ги увежба со помош на специјални вежби;
- да се корегираат погрешно научените гласови;
- да се развиваат речникот и говорот;
- да се изведуваат посебни психо-моторни вежби;
- постојано повторување на градивото и
- подучување како да се користи слушниот апарат.

---

³² Daniels, R.E., Stafford, K., 2000. Stvaranje inkluzivnih ucionica: ukljucivanje djece sa posebnim potrebama u redovne vrtice. Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative Step by Step.

³³ Савиќ.Љ., 1995. Методика аудиторног тренинга, Дефектолошки факултет, Београд, 17-28.

3.1 Модели за поддршка на децата со оштетен слух во основните училишта

Во последните неколку години тивка, но револуционерна промена, се појави во образованието на глувите деца во Британија. Како додаток на трендот да се образоваат глувите ученици во основните училишта има и паралелен тренд за нудење поддршка за време на часот, наместо повлекување од часот што претходно било нормално³⁴.

Некои професионалци го поздравуваат овој гест со воодушевување, додека други, активно се спротиставуваат на идејата.

На пример, Харисон заклучува дека поддршката за време на часот не само што може да значи неекономична употреба на времето на специјализираните учители, туку и е штетна за напредокот на ученикот, бидејќи редовните учители може да имаат тендиција повеќе да работат преку специјализираниот професор на глувите, отколку да имаат интеракција со учениците.

Размислувањата на научниците како Харисон служат да се означат потребата за планирање и за соработка, со цел да се осигураме дека улогата на наставникот на глувите е јасно дефинирана и корисна за опфатените ученици.

Практиката за нудење поддршка во контекст на основните училишта се совпаѓа со инклузивната практика со која секој ученик е вклучен целосно во училиштето.

Пајерс предлага пристап кој бара да се максимизира можноста, независноста и учеството на сите ученици според нивните индивидуални потреби и желби што ги поседуваат.

Другите автори претпочитаат модел во којшто глувите ученици се сегрегирани за нивното образование како средство за подготовка на

---

³⁴ Walson, L., Parsons J., 1998. Supporting deaf pupils in mainstream settings, Issues in deaf education, David Fulton Publishers, London, 134-136.

субјективното вклучување во општеството. Ако училиштето работи во насока кон инклузија, тогаш глумите ученици ќе бидат ценети според придонесите што можат да ги дадат во училишната заедница.

Работењето со колаборативниот пристап и со инклузивниот начин на работа, од друга страна, му дава позитивна улога на наставникот со глумите.

Според истражувањата спроведени во светски рамки, постојат пет модели на поддршка:

1. Модел на поддршка со читање на говор од уста

Овој модел нуди можност на глумиот ученик интегриран во редовно одделение да му се обезбеди целосен пристап до Националниот курикулум. Доколку говорната развиеност е на високо ниво и максимално се користат можностите на слушниот амплификатор, се поставува прашањето за можноста на ученикот да го следи предавањето.

2. Поддршка во рамките на пристап со целосна комуникација

Овој модел нуди поддршка од страна на специјализираниот наставник, што би требало да обезбеди пристап до поголемиот дел од усното излагање, со фаќање на забелешките, онаму каде што е потребно и со поддршка со знаци.

3. Модел со знаковен метод на поддршка

Овој метод на поддршка со знаковниот јазик го наметнува прашањето за следење само на еден од наставниците, додека редовниот наставник им се обраќа на сите ученици.

4. Вонредни наставници-дефектолози за поддршка

Ваквата форма на поддршка што ја дава наставникот за ученици со оштетен слух наметнува прашања од типот на можноста за координација на редовните наставници и дефектологот чија задача е во одредени однапред

договорени термини да даде дополнителна количина на поддршка, со однапред подготвени активности кои соодветствуваат со наставните содржини.

5. Наставникот за ученици со оштетен слух како консултант и двигател на промените

Улогата на наставникот консултант за глуви ученици, освен сите претходно наведени модели во давањето поддршка, има особено значење.

Во својство на двигател на промените и обезбедувањето на потребните информации од сите аспекти на едукацијата за глумите ученици, односно методскиот пристап соодветен на потребите на слушно оштетениот ученик, се очекува дефектологот да располага со исклучителни стручни компетенции.

3.2 Дефинирање на бариерите во инклузивниот процес на дете со оштетен слух

Во текот на последните години се детектирани многу промени во областа на едукацијата на групи деца кои се маргинизирани поради нивното различно социјално, економско и политичко потекло.

Овие промени вклучуваат³⁵:

- холистичкото разбирање на детскиот развој, вклучувајќи ги образовните потреби;
- свеста и ставовите кон различноста на образовниот демократски процес;
- свеста во однос на пристапот кон еднаквите можности за образование и партиципација;
- свеста за детето и учењето на пријателски образовни пристапи, методологија и евалуација, засновано врз холистичкото разбирање на детскиот развој и врз потребите;
- сфаќањето на значењето на соработката и интеракцијата со родителите, со заедницата, соработката со различни оддели во Министерството и соработка со министерства.

Главните причини за бариерите во учењето и партиципацијата на децата со оштетен слух можат да се најдат во опкружувањето.

Ова може да се случи како резултат од негативните ставови кон децата, од погрешното разбирање на процесот на активно учење, од премногу ригиден систем и наставни програми, несоодветно приспособени пристапи кон методите на подучување, несоодветен пристап кон образовната средина итн.

³⁵ Johnsen, B., Skjorten, M., 2001. Education-Special Needs Education, Towards inclusion, Unipub forlag, Oslo, 23-24.

Учениците можат да имаат бариери поради:

- социо-емоционалните услови;
- економските услови;
- културното потекло;
- политичките услови, вклучувајќи ги и вооружените конфликти;
- општите фактори кои влијаат врз детето;
- злоупотреба (физичка или психичка);
- попреченост со која се раѓаат децата и попреченост која децата ја стекнуваат порано или подоцна во животот.

Во училиште кое се движи кон инклузија може да се обезбеди квалитетно образование само во образовна средина која е пријателски расположена кон децата и кон процесот на учење.

Треба да бидат акцентирани социјалните аспекти на процесот на учење. Ова вклучува дијалог меѓу наставниците и другите наставници, наставниците и директорите на училиштата, меѓу наставниците и децата со оштетен слух и дијалог со родителите.

Сите деца, вклучувајќи ги и децата со оштетен слух кои имаат бариери во учењето, развојот и партиципацијата, имаат право на квалитетно образование. Тие имаат право на училиште кое им ја нуди можноста да ги употребат нивните потенцијали. Сите деца имаат право да посетуваат училиште кое е најблиску до нивниот дом и одделение во кое има врсници на нивна возраст.

Легислативата и прописите сами по себе не се доволни да се започне процесот на инклузија.

Овој процес е долготраен и бара³⁶:

- промена на ставот;
- реориентација на сфаќањето зошто децата со оштетен слух, всушност, одат на училиште;
- реориентација на процената, наставните методи и менаџирањето на училницата, вклучувајќи приспособувања на средината;
- редефинирање на улогата на наставниците;
- релокација на хуманите ресурси во рамките на училиштата;
- редефинирање на улогата на постоечките специјални училишта, т.е дали може овие училишта евентуално да станат ресурсни центри;
- обезбедување професионална поддршка за редовните наставници;
- соработка со родителите и старателите и
- реориентација во образованието на наставниците, со цел новите наставници да имаат конструктивен придонес во движењето кон инклузија.

Според Бартоло, Блејк и Јачова (2007), структурата за успешна инклузија подразбира:

- соодветна поддршка и специјализирани служби за учениците;
- добро дизајнирани ИОП;
- професионален развој на наставниците во редовното и специјалното образование;
- време на наставниците за планирање, за средби, за креативност и за евалуација на ученикот со сите членови на тимот;
- редуцирање на одделенијата и прецизирање на потребите на ученикот;
- професионален развој на вештини во рамките на кооперативното учење, тUTORСТВО на врсници, адаптација на курикулумот, разноликост на стилите на учење;
- соработка меѓу родителите и наставниците³⁷.

---

³⁶ Јачова, З., Каровска, А., 2010. Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училница: приказ на случај, Студио круг.Скопје, 39.

4. Развој на позитивен селф-концепт кај глувите деца

Родителите и другите лица кои го опкружуваат детето кај него развиваат позитивен селф-концепт преку: пофалување на неговите напори вложени за извршување на некоја задача секогаш кога за тоа има прилика, поттикнување на независноста, ставање до знаење дека е сакано такво какво што е, а не поради тоа што го прави, а не треба да користат сарказми и подбивања.

Важна улога во градењето на селф-концептот имаат и говорот и јазикот, почнувајќи од изговарање на сопственото име и негово повторување сè до вербализација на сопствените чувства и мислење.

Сликата за себе детето ја формира преку сопствено доживување на телото, доживување на сексуалниот идентитет и според мислењето што другите го имаат за него.

Глувото дете не е лишено само од вербалните симболи кои ги произведува само или се дел од околината. Тоа не може да го слушне мајчиното смеење, пеење, плачење, ниту пак сопствениот глас, смеење, плачење, кои се значајни за доживување на телесното и психичкото ЈАС и одвојувањето на себеси од другите³⁸.

Глувото дете честопати погрешно го разбира вербалното објаснување на родителите за одредени постапки и поради тоа многупати смета дека е неправилно третирано, се чувствува несакано и отфрлено.

Биле направени неколку истражувања во врска со развојот на сликата за себе.

Бурншвиц уште во 1936 година го користела тестот на недовршени реченици, испитувајќи ги глувите и децата со нормален слух. Со овој тест се покажало дека глувите деца се чувствуваат многу посупериорни.

---

³⁷ Bartolo, P., Blake, C., Jacova, Z., 2007. International Perspectives on SEN and Inclusion", British Journal of Learning Support, 2, 50.

³⁸ Јачова, З., Каровска, А., 2010. Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училишница: приказ на случај, Студи круг. Скопје, 46.

Со истражувањето на Мајклбаст во 1964 година се покажало дека сензорната депривација, особено кај децата со тешка глувост, ја менува сликата за себе, а исто така, и сликата за другите.

Цртежите кај овие деца се „деформирани“, во однос на цртањето на рацете, прстите, главата, ушите, устата, стапалата, косата.

Преку слични истражувања Радоман добила исти резултати како и Мајклбаст, односно нарушување на телесната шема кај глувите деца поради анксиозност и чувство на отвореност, на отфрленост што се одразило на формирањето поим за себе.

Наглувите деца во однос на глувите имале значителна разлика во развој на селф-концептот.

Радоман заклучила дека развојот на селф-концептот не зависи толку од вербалниот фактор, туку од односот на родителите (љубовта, грижата, вниманието) и од другите индивидуи кои се значајни за животот на детето и неговото прифаќање.

Во 1965 година Крег извршил едно социометриско истражување со 48 глуви деца на возраст од 9 до 12 год. Во текот на истражувањето како главни прашања ги навел следните:

-Со кого би сакал да бидеш на одмор?

-Со кого би сакал да седеш на клупа?

Глувите деца себеси се оцениле како многу попозитивни и сакани личности отколку другите деца.

Ибру и Нилафер во 1995 година извршиле истражување на 39 глуви деца на возраст 10-11 години кои се школувале во редовните училишта, но во посебни паралелки. Вршале испитување во однос на нивниот личен, физички, академски и социјален селф-концепт и нивниот генерален селф-концепт во споредба со 40 деца на иста возраст и со ист социо-економски статус, кои учат во истото училиште, но со нормален слух.

Генералниот селф-концепт оформен кај глувите деца бил во целина подобар од оној кај децата со нормален слух³⁹.

4.1 Фактори за развој на позитивниот селф-концепт

Факторите кои влијаат врз правилното и реалното формирање на селф-концептот се поделени во три поголеми групи:

- Аудитивно-говорни фактори** (звучната бариера, комуникациската бариера, слушниот статус на членовите на семејството);
- Средински фактори** (семејството и ставовите на околината) и
- Други фактори** (пол и возраст).

1. Аудитивно-говорни фактори

-Звучна бариера

Слушањето на звукови кои произлегуваат од самите себеси играат значајна улога во формирањето на селф-концептот, самозаштитата и самоиздржувањето. Звуците што ги формира самата индивидуа даваат контуриран доказ за нејзиниот идентитет, за разлика од видот, кој со погледнување во огледало дава моментален доказ за нејзиниот идентитет.

-Комуникациска бариера

Комуникациската бариера создава тензија, незадоволство, конфликти и фрустрации, поради неможноста правилно да се разберат намерите и постапките на другите лица. Поради тоа, децата почесто се чувствуваат отфрлени или несакани. Ваквата бариера доведува до создавање на негативен селф-концепт.

---

³⁹ Scheetz, N.A., 2004. Psychosocial aspects of deafness, Pearson Education Inc, Boston, 20-25.

-Слушниот статус на членовите на семејството

Глувите родители на глувите деца им овозможуваат поповолни стимулации за развој на селф-концептот. Овие деца се покажале како подобри во школскиот успех, читањето, пишувањето, математиката и во читањето од уста, бидејќи растат во поповолна емоционална средина и ја користат знаковната комуникација.

2.Средински фактори

-Семејството

Независно од самиот хендикеп или од карактерните особини на глувото дете, проблемот може да се јави во семејството. Детето може да живее во нестабилно семејство во кое владеат лоши односи, социјални, материјални проблеми.

Кога кај детето ќе се постави дијагнозата „дете со слушно оштетување“, кај родителите најчесто доаѓа до појава на стрес, разочарување, срам, чувство на вина, лутење. Сите овие чувства доведуваат до амбивалентен однос кон детето.

На родителите им е потребно време да се адаптираат на новонастаната ситуација. Децата реагираат на ваквото чувство на родителите и тоа дејствува негативно на нивниот позитивен селф-концепт, на нивната сигурност и на комплетниот емоционален развој⁴⁰.

Најважни се прифаќањето на детето, покажувањето на својата љубов и внимание кон него, начинот на неговото воспитување и образование.

Некои родители, пак, свесно или несвесно наметнуваат високи цели кои детето тешко може да ги оствари. Поради тоа, кај детето се јавува фрустрации, несигурност и чувство на пониска вредност. Кај овие деца е пониско развиена сликата за себе.

Децата кои се родени во семејство со глуви родители секогаш се прифатени.

---

⁴⁰ Radoman, V., 1995. Surdopsihologija, Defektoloski fakultet, Beograd, 155.

-Ставови на околината

Во минатото ставовите кон сите хендикепи и кон глувоста биле негативни. Во последните дваесет години генерално, тој став станува сè попозитивен. Во Стронговото истражување се наведува дека глувите деца сметаат дека лицата со нормален слух имаат понегативни ставови.

3. Други фактори

Во другите фактори се наведуваат **полот и возраста**.

Објаснувањето на половите разлики треба да се бара во различната биолошка основа и мора да се стави во корелација со срединските фактори. Освен нарушената социјална адаптација, емоционалната незрелост, ригидноста и егоцентризмот, ограничениот интерес и мотивација, како карактеристики на лицата со оштетен слух, се јавува и неприспособеност на поимот за себе, чувство на помала вредност, незадоволство од себе, проблеми во идентификација со родителите кои имаат нормален слух и проблеми во половата идентификација.

Сликата, која денес ја имаме за селф-концептот кој се формира кај глувите деца сè уште е парцијална и мозаична.

Општеството има обврска да ги наобрасова сите деца. Децата треба да бидат ученици полни со оптимизам и со одредени способности.

Родителите бараат сместување на детето во образовна средина која нуди добра јазична и културна средина. Некои од родителите не учествуваат активно во изборот на образовната средина, па тоа се прави по автоматизам. Други родители прават привремени избори со надеж дека ваквите избори ќе се сменат со текот на времето.

Децата кои се вклучуваат во редовното одделение покажуваат повисоки нивоа на стандардните тестови од оние кои се во специјализирани училишта.

Се смета дека ова е резултат од тоа што учениците артикулираат почисто кога имаат потреба да комуницираат со нивните соученици кои слушаат.

За да можат децата да бидат примени во редовно одделение, тие треба да бидат евалуирани на стандардизираните тестови кои се приспособени за децата кои слушаат. Детето треба да има добри говорни способности за да може да комуницира со својот наставник и со учениците по пат на орален говор.

Некои од децата немаат добри вербални способности, па затоа го користат и знаковниот јазик во комуникацијата. За децата со кохлеарен имплант на возраст од две години треба да се овозможат редовни услови во градинка во која ќе се изведуваат индивидуални сесии од по 30 минути⁴¹.

---

⁴¹ Nevins, M., Chute, P., 1996. Children with Cochlear Implants in Educational Settings, Singular publishing group, INC, San Diego, 193-197.

4.2 Влијанието на училишната средина врз идентитетот на лицата со слушни оштетувања

Редовните училишни средини кои се движат кон инклузија се споредуваат со специјалните средини со цел да се определи оптималната средина за слушно оштетените деца.

Преку комуникацијата, учениците ги развиваат пријателствата во врсничките групи, ги споделуваат размислувањата и ги формираат своите идентитети.

Преку социјалните интеракции, учениците учат како да слушаат и да партиципираат, како да преземат водечки улоги и како да ги изразуваат личните чувства. Понатаму, тие учат како да се справуваат со конфронтации, со одбивање и прифаќање⁴².

---

⁴² Јачова, З., Каровска, А., 2010: Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училница: приказ на случај, Скопје, 42.

5. Релевантни истражувања

-Истражувањето со наслов „Ставовите кон образовната инклузија на глуви деца – истражување во Хрватска.“⁴³

Ова истражување е реализирано од проф. д-р Љубица Прибаниќ во 2003 година во Хрватска, за да ги разгледа резултатите на научните истражувања на ставовите кон образовната инклузија на глувите лица во Хрватска во последните дваесет години.

Резултатот од ова истражување укажува дека, еден од најважните субјективни предуслови на образовната инклузија на глувите деца се ставовите и нивото на подготвеност на сите субјекти кои се дел од процесот на инклузија: родителите на глувите и наглувите деца, наставниците, педагозите, психолозите, училишните директори.

-Истражувањето со наслов „*Ајде да се слушаме и зборуваме*“: Приказ за аудитивно-вербална терапија од Димитри Дорнан (Dimitry Dornam)⁴⁴ ни дава преглед на моменталната филозофија и подучување на методот со аудитивно-вербална терапија. Написот обезбедува опис на аудитивниот-вербалниот пристап, значењето на партиципацијата на родителите, развојот на аудитивните вештини и преглед на аудитивно-вербалната сесија.

Овој пристап се фокусира на слушање кое води на природен развој на говорот. Целта е детето со слушно оштетување да расте во типични средини за учење и живеење и да стане независно, партиципирачки член на редовната заедница. Како што говорот претставува серија на акустички настани кои најдобро се учат преку слушање, акцентирањето на пристапот на слушање дозволува учење на јазикот и говорот на најприроден начин.

⁴³ Новини во воспитанието, образованието и рехабилитацијата на лицата со пречки во развојот: зборник на резимеа / Конференција 10 години студии по дефектологија во Македонија, 2003, Охрид. Филозофски факултет, Скопје.55.

⁴⁴ Јачова, З., Каровска, А., 2010. Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училишница: приказ на случај, Студио круг. Скопје, 54-55.

Аудитивно-вербалната практика од професионалците бара да стапуваат во интеракција со дете преку говорниот јазик и да создаваат средина за слушање која му помага на детето да учи.

Партиципацијата на родителите е значајна за аудитивно-вербалната стимулација, бидејќи овој пристап го опфаќа гледиштето дека децата најлесно го учат јазикот кога се вклучуваат во релаксирани, значајни интеракции со родителите како поддржувачи и специјалните едукатори.

Целта на аудитивниот вербален пристап е насочена кон вклучување на децата со слушни оштетувања во редовното образование.

Од истражувањето се заклучува дека редовното училиште позитивно влијае на децата со оштетен слух и дека партиципацијата на родителите е значајна за аудитивно-вербалната стимулација.

- Истражувањето со наслов „*Подобрувања во перцепцијата на говорот од страна на деца со тешко прелингвално оштетување на слухот: Ефекти од направите, начините на комуникација и хронолошката возраст*” од Тед Мејер, Марио Свирски, Карен Кирк и Ричард Мајамото (Ted Meyer, Mario Svirsky, Karen Kirk, Richard Miyamoto)⁴⁵ ги прикажува резултатите од истражување, во чиј тек се спроведиле испитувања за достигнување на децата со прелингвално длабоко слушно оштетување, кои употребувале мултиканални кохлеарни имплантанти.

Целта на оваа студија била:

1. Да се процени количината на подобрените резултати од говорната перцепција, засновани врз степенот на губитокот на слухот и комуникациските програми (тотален метод наспроти орален метод) за децата кои употребуваат слушни помагала.

---

⁴⁵ Meyer, T.A., Svirsky, M. A., Kirk, K.I., Miyamoto, R.T., 1998. Improvements in Speech Perception by Children with Profound Prelingual Hearing Loss: Effects of Device, Communication Mode, and Chronological Age, Journal of Speech, Language and Hearing Research, 41, 846-858.

2. Да се спроведуваат набљудуваните промени во говорната перцепција на децата кои употребуваат кохлеарен имплант и подобрувањата кои се предвидени за деца со длабоко оштетување на слухот, кои употребуваат слушни помагала.

Во студијата се претставени 58 деца со прелингвални тешки губитоци на слухот, кои употребуваат слушни помагала и 74 деца со прелингвални тешки губитоци на слухот кои го употребуваат Нуклеус 22-каналниот кохлеарен имплант. Во рамките на групата која користи слушни помагала, 31 дете било подучувано со орална програма, а 27 со метод на тотална комуникација.

Истражувачите заклучуваат дека ефектот од начинот на комуникација влијае врз резултатите добиени при испитувањето на перцепцијата на говорот, односно, децата кои се подучуваат орално имаат повисоки резултати од децата кои се подучуваат со методите на тотална комуникација.

Истражувачите додаваат и мала белешка.

Тие сметаат дека овие резултати не треба да се генерализираат и дека тие не го претпочитаат едниот метод на комуникација пред другиот. Тие укажуваат на фактот дека одредени фактори може да имаат влијание врз достигнувањата на учениците, како социо-економскиот статус и когнитивните вештини.

-Истражувањето со наслов „*Професионално искуство на децата со оштетен слух кои се вклучени во инклузивниот процес и ставовите на редовните наставници*“⁴⁶ .

Ова истражување е извршено од страна на Вера Радовиќ и Оља Јовановиќ од Београд.

Цел на ова истражување е да се испитаат ставовите на наставниците за процесот на инклузијата во редовните училишта.

Наставниците во текот на истражувањето навеле дека тие не се чувствуваат доволно обучени и компетентни за работа со такви деца. Истражувањата кои се вршеле пред три децении дава заклучок дека 50% од наставниците имаат негативен став кон глувите и наглувите деца и децата со посебни потреби да бидат вклучени во редовните училишта. Дваесет години подоцна, се добиени слични резултати т.е. се изјасниле 40% од наставниците дека не сакаат да работат со такви деца.

Во 2003 година, кога се вршело истражувањето, покажува дека само 24% од наставниците сметаат дека децата со оштетен слух не треба да посетуваат редовно училиште.

Заклучок: Ова истражување покажува дека се намалува негативниот став на наставниците за вклучување на децата со оштетен слух во инклузивниот процес.

---

⁴⁶ Rajović, V., Jovanović, O., 2010. Profesionalno i privatno iskustvo sa osobama s posebnim potrebama i stavovi nastavnika redovnih škola prema inkluziji. Psihološka istraživanja, [online] [Update 01 June 2010] Available at <http://www.f.bg.ac.rs/files/instituti/IPSI/ips_p_psiholoska_istrazivanja_vol13-1.pdf>[Accesed 25 Fevruar 2011].

Истажувањето со наслов „Едуцирањето на глувите ученици во државното редовно образование“. Ова истражување е извршено од страна на Antia D и Stinson S⁴⁷.

Цел на ова истражување е да се испита колку е успешно децата со оштетен слух да се едуцираат во државното редовно образование.

Во ова истражување се вршело интервју на родителите и на 15 до 25 деца со оштетен слух кои го посетуваат редовното училиште во Аризона и во Колорадо. Ова истражување е лонгитудинално и траело подолг временски период.

Во текот на ова истражување, сите деца со оштетен слух се изјасниле дека нивните наставници треба претходно да посетуваат обука, па така ќе биде полесно и за учениците и за наставниците.

Родителите кои имале дете со оштетен слух сметале дека тие деца можат да се вклучат во редовното образование и можат да совладаат дел од предметите ако имаат добар однос со наставниците и ако бидаат прифатени од страна на учениците. Родителите исто така, сметале дека нивните деца треба да се вклучат и во воннаставните активности.

Заклучок: Самите деца со оштетен слух кои се вклучени во редовното образование сметаат дека тие можат да се едуцираат во образованието, а голема поддршка имаат од страна на нивните родители.

---

⁴⁷ Antia D., Stinson S., 1999. Some conclusions on the education of deaf and hard-of-hearing students in inclusive settings. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* [online] [Update 15 March 2008] Available at <<http://jdsde.oxfordjournals.org/content/13/4/485.full>> [Accessed 10 April 2011].

Истражувањето со наслов „*Ставовите кон интеграцијата на глувите деца во редовните училишта* “. Ова истражување е спроведено од страна на Брадарич Јончиќ и Боснар В. во 2006 година, со цел да се утврдат ставовите на интеграцијата на глувите деца во редовните училишта⁴⁸.

Ова истражување се вршело на 449 наставници во основни и професори во средни училишта во Хрватска.

Цел на ова истражување е да се утврдат ставовите на интеграцијата на глувите деца во редовните училишта.

Со ова истражување е утврдено дека ставовите претежно се разликуваат помеѓу наставниците во основните училишта и професорите во средните училишта.

Најповолни ставови за интеграција на слушно оштетените деца имале учителите од I и IV одделение, потоа наставниците од V до VIII одделение, а неповолни ставови имало помеѓу професорите во средните училишта. Професорите во средните училишта сметале дека децата со оштетен слух не можеле да се вклучат во редовното училиште, бидејќи имале обемна програма за учење и немале никаква помош од стручно лице.

Според истражувањето, 73% од наставниците во редовните училишта се сретнале со деца кои имаат проблеми со слухот, а 53% од наставниците им предавале на тие деца.

Се смета дека 43% од професорите кои имаат повеќе од 25 години работен стаж имаат негативни ставови за интеграцијата на глувите деца во редовните училишта. За разлика од нив, само 9,5% професори кои имаат помалку работен стаж од 5 години, нивните ставови се позитивни за интеграцијата на глувите деца во редовните училишта.

Исто така, од истражувањето можеме да видиме дека секој предметен наставник има различни ставови. Најнеповолни ставови за интеграцијата на глувите деца во редовните училишта имаат професорите по физика, математика и биологија.

---

⁴⁸ Bosnar, B., Bradaric-Joncic, S., 2006. Stavovi prosvjetnih djelatnika prema ukljuivanju gluhe djece i mladeži u redovne škole i vrtice. Zbornik radova: Peti dani osnovne škole Splitsko-dalmatinske županije, Split :16.-18.

Заклучок: Од ова истражување можеме да видиме и да заклучиме дека наставниците од I до IV одделение имаат позитивни ставови за интеграцијата на глувите деца во редовните училишта.

Негативни ставови за интеграцијата на глувите деца во редовните училишта имаат професорите од средните училишта.

Студијата со наслов *„Резултатите од обработка на говорот: Карактеристики за усвојувањето на говорот”*, спроведена од истражувачите Гирс и Брене (Geers и Brenner)⁴⁹ ги истражува вештините за продукција на говорот кај тешко слушно оштетени деца кои употребуваат мултиканални кохлеарни импланти, тактилни помагала и конвенционални слушни помагала. Авторот прави споредба на трите групи. Исто така, авторот ги споредува сите три групи со четвртата група на тешко слушно оштетени деца.

Студијата вклучува 13 групи деца со кохлеарни имплантанти, тактилни помагала и конвенционални слушни помагала кои се совпаѓаат. Била испитувана говорната продукција употребувајќи два типа процедури за имитирање на говорот и употреба на говорот во спонтани контексти.

Децата со кохлеарни имплантанти покажале значителни подобрувања во нивната продукција на вокали и консонанти во нивниот спонтан говор за разлика од другите две групи. При испитувањето на имитацијата на говорот, децата кои користеле кохлеарни имплантанти во текот на три години демонстрирале 36% подобри резултати за разлика од децата кои користеле други помагала.

---

⁴⁹ Tobey E., Geers A., Brenner C., 1994: I Speech Production Results: Speech Feature Acquisition”, The Volta Review, 96 (5), 109-129.

При испитувањето на спонтаниот говор, по три години кај децата кои употребувале тактилни помагала, имало подобрување од 20% , а кај децата кои користеле конвенционални помагала, имало подобрување од 25%.

Сензорните помагала на децата со тешки слупни оштетувања им обезбедуваат значителен повратен ефект кој е потребен за подобрување на говорната перцепција.

Истражувачите донесуваат заклучок дека сите сензорни групи ги подобриле нивните вештини за говорна продукција, групата деца со кохлеарни имплантанти имала повисоки достигнувања во повеќе области во однос на другите сензорни групи.

Во рамките на една лонгитудинална студија со наслов *„Интервјуа со глуви деца во врска со нивните искуства при употребата на кохлеарен имплантат“* спроведена од страна на истражувачите: Џунила Прајслер, Ана – Лена Твингштет и Ехштром Маргарета (Gunilla Preisler, Anna – Lena Tvingstedt, Ahlstrom Margareta)⁵⁰, биле интервјуирани 11 деца со имплантанти.

Целта на истражувачите била да ја запознаат пошироката маса со искуствата на децата со кохлеарни имплантанти, врз основа на нивните лични искуства, на возраст од 5-7,5 години. Шест деца учеле во училишта за глуви, а пет деца, во редовни училишта. Сите деца, освен едно, го употребувале имплантантот секојдневно. Децата го ценеле фактот што имплантантот им овозможувал да перцепираат звуци од средината. Некои од децата во редовните училишта можеле да се вклучат во дискусии еден-на-еден со учителите, меѓутоа, имале потешкотии во следењето на предавањата и групните дискусии. Најдобра интеракција со врсниците постигнувале во случаите кога тие знаеле некои знаци од гестовниот говор.

---

⁵⁰ Knoors, H., Meuleman, J., Klatter-Folmer., Jetske., 2003. Parents' and Teachers' Evaluations of the Communicative Abilities of Deaf Children [online] [Update 25 October 2003] Available at <http://muse.jhu.edu/login?uri=/journals/american_annals_of_the_deaf/v150/150.5ju.html> [Accessed 14 Januar 2011].

II. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1.Избор и формулација на проблемот на истражувањето

Примената на квалитативна методологија ни овозможи утврдување на истражувачкиот проблем, односно, анализа на причините за настаните во реалната инклузивна училишна култура во О.У.,„Маршал Тито“ - Струмица преку ставовите и мислењата на родителите и наставниците.

2.Цел на истражување

Кога го определивме проблемот на истражувањето, започнавме кон дизајнирање на истражувањето т.е. кон изработка на проектот. Со изработката на проектот ги одредивме целите и ги дефиниравме истражувачките прашања. Извршивме анализа на инклузивниот процес на децата со оштетен слух во општина Струмица. Истражувањето се вршеше во О.У. „Маршал Тито“-Струмица.

- **Главна цел на ова истражување беше** преку мислењата и ставовите на родителите и наставниците, да се дојде до сознанија за практичната реализација на инклузивниот процес на децата со оштетен слух.

- **Посебни цели на ова истражување беа:**

1. Да се добијат сознанија за интеракцијата на децата со оштетен слух во рамките на инклузивната средина;
2. Да се утврдат ставовите на родителите и наставниците.

Со оваа истражување ја утврдивме инклузивната училишна култура преку ставовите на 20 наставници и 20 родители од редовното основно училиште.

Истражувањето е квалитативно и се вршеше со помош на интервју, а интервјуто се снимаше со помош на диктафон.

3. Дефинирање на истражувачките прашања

По дефинирањето на целите на истражувањето, ги дефинираме следниве истражувачки прашања:

1. Дали редовното средно училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух ?
2. Дали децата со оштетен слух се прифатени од децата врсници?
3. Каков е ставот на наставниците од основното училиште „Маршал Тито“ - Струмица за вклучување на децата со оштетен слух?
4. Дали наставниците извршиле одредени адаптации согласно потребите на децата со оштетен слух?
5. Дали наставниците употребуваат идентични методи?
6. Дали децата со оштетен слух имаат подеднаков третман од страна на своите наставници во однос на неговите врсници?
7. Дали наставниците се професионално подготвени за работа со деца со оштетен слух?
8. Дали наставниците имаат некаква помош на часовите од страна на некое стручно лице (дефектолог или сурдолог)?
9. Каква е социјалната интеракција на децата со оштетен слух и нивните врсници?
10. Дали децата со оштетен слух се отфрлени од нивните врсници?
11. Каква е социјалната интеракција на децата со оштетен слух и учениците и нивните наставници?
12. Каков е ставот на родителите за вклучување на децата со оштетен слух, дали родителите прифаќаат нивните деца да се дружат и да им помагаат на децата со оштетен слух?

4. Собирање податоци

Во фазата на собирање на податоци за истражувањето се користеше полуструктурирано интервју. Пред да започнеме со собирањето на податоците прво го лоциравме местото на истражувањето.

Во нашиот случај, истражувањето се вршеше во редовното О.У. „Маршал Тито“ во Струмица. Најпрвин побаравме дозвола од надлежните институции, со цел да обезбедиме соработка со наставниците и родителите и да ги анализираме нивните ставови за инклузијата на децата со оштетен слух.

5. Примена на техника на истражувањето

Во ова истражување ја применивме техниката на интервјуирање т.е. **полуструктурирано интервју** кое во себе содржи варијанти на отворена конверзација до формален разговор по однапред определени теми, земајќи ги во предвид способностите на испитаниците. За сите интервјуа со испитаниците беа обезбедени аудиозаписи со диктафон ⁵¹.

6. Опис на инструментот

Интервјето беше составено од јасни и разбирливи прашања, за да се откријат какви се ставовите на наставниците и родителите за инклузијата на децата со оштетен слух. На почетокот на истражувањето започнавме со снимање на интервјето со диктафон и водење на белешки. Кога го снимивме интервјето, со сите испитаници направивме обработка на податоците.

Првото интервју беше наменето за наставниците, а второто интервју беше наменето за родителите на учениците од редовното училиште.

---

⁵¹ Ангелоска-Галевска, Н., 1998. Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието, Битола: Киро Дандаро, 44.

Претходно имавме подготвена листа на прашања кои беа опфатени во интервјуто, некој вид на упатство за водење на интервјуто, со огромна можност и слобода при одговорот на прашањата. Прашањата не се поставуваа по редоследот даден во распоредот.⁵²

7. *Определување на тематска рамка*

Рамката на прашањата се состоеше од следниве истражувачки теми:

- Условите во средината и организираноста на просторот за учење;
- Вклучување на децата со оштетен слух во редовните училишта и надминување на архитектонските бариери;
- Прифатеноста од децата врсници и од наставниците;
- Примена на индивидуализирани наставни форми;
- Примена на различни наставни методи и цели за децата со оштетен слух;
- Адаптациии на курикулумот во однос на квалитетот и квантитетот;
- Потреба од стручно лице – дефектолог, сурдолог при работата со деца со оштетен слух;
- Соработка со родителите за прифаќање на децата со оштетен слух во општествената заедница.

---

⁵² Ангеловска-Галевска, Н.,1998. Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието, Битола: Киро Дандаро, 47-48.

III.Анализа и интерпретација на резултатите добиени со спроведувањето на полуструктурирани интервјуа со наставниците и родителите

Полуструктурираните интервјуа понекогаш се нарекуваат и интервјуа со водичи. При спроведувањето на полуструктурираното интервју со наставниците и родителите, подготвивме водич за интервју, составено од збир прашања. Полуструктурираното интервју беше направено со 20 наставници и 20 родители. Погolem дел од наставниците и родителите беа љубезни и немаше никакви пречки во реализацијата на интервјуто.

Категоризација и интерпретација на резултатите

Полуструктурирано интервју со наставниците

(Интервјуирање на наставниците со цел да се анализира инклузивниот процес на децата со оштетен слух во општина Струмица)

1. Барииери во реализација на инклузивниот процес на децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
Да, постојат некои бариери од страна на наставниците и од страна на учениците	<p>-Секако дека постојат бариери од страна на наставниците и учениците. Тешко се комуницира со тие деца, не можеме да го разбереме што сака да каже, бидејќи е хиперактивно и не може да седе на едно место, бидејќи комуникацијата е тешка детето станува многу нервозно. Исто така, и учениците не го разбираат многу убаво.</p> <p>-Не, бариерите во редовното училиште не се надминати и има потреба од подобри архитектонски решенија.</p> <p>-Не, бариерите не се надминати и јас како наставник мислам дека наставниците не се расположени за</p>

	<p>работа со децата со оштетен слух.</p> <p>-Кога наставникот е недоволно едуциран, нормално дека ќе постои бариера и дека не можеме да се снајдеме со работа со тоа дете, а детето го гледа расположението на наставникот.</p> <p>Комуникацијата на детето со оштетен слух е послаба и со наставникот и со учениците.</p> <p>-Мене како наставник не ми е тешко да работам со деца со оштетен слух – би ми било задоволство, но јас се соочувам со друг проблем, а тоа е различните мислења на многу родители, бидејќи сите не го поддржуваат моето мислење во тој поглед и мислат дека нивното дете би назадувало, а причина го ставаат присуството на детето со оштетен слух.</p>
<p>Делумно постојат некои бариери од страна на наставниците и од страна на учениците</p>	<p>.....Релативно е ова прашање.</p> <p>Мислам дека полека се надминуваат бариерите или се прават напори да се надминат истите.</p>

	<p>-Според мене, во поголемите средини има помали бариери, а во помалите – руралните средини, има поголеми бариери.</p>
--	---

Во однос на прашањето за бариерите во реализацијата на инклузивниот процес за децата со оштетен слух, преовладува размислувањето на наставниците дека **постојат бариери од страна на наставниците (16)**. Помал број од наставниците **(4) сметаат дека делумно се надминати бариерите за децата со оштетен слух.**

2. Редовното училиште стимулативна средина за децата со оштетен

слух

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Редовното училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух</p>	<p>....Па може да се каже дека ќе претставува стимулативна средина, но само ако има вработено стручно лице кое ќе му помага на наставникот.</p> <p>-Редовното училиште би претставувало стимулативна средина за детето со оштетен слух, но овде влијаат повеќе фактори.</p> <p>На пример: прифаќањето на детето од страна на другите ученици, залагањето на наставникот и слично.</p>
<p>Редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух</p>	<p>.....Мислам дека редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух, бидејќи тие деца тешко ќе можат да напредуваат, бидејќи акцентот во редовното училиште и програмите кои се реализираат одговараат на просечните ученици.</p> <p>-Не може да се каже дека во потполност ќе го стимулира, бидејќи тоа дете е единка во однос на другите деца.</p>

	<p>-Мислам, во редовната настава детето со оштетен слух нема да најде стимул, бидејќи секогаш ќе се чувствува отфрлено и поразлично од другите деца, затоа треба да учат во посебни одделенија.</p> <p>-За тие деца треба да има посебни одделенија, каде ќе се натпреваруваат едни со други и ќе напредуваат, а додека во редовното училиште секогаш ќе бидат последни, а тоа не е стимул.</p>
--	---

Во однос на прашањето дали редовното училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух се издвоија две прашања:

1. Редовното училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух.

2. Редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух.

Поголем број од наставниците (14), се изјаснија дека редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух, тие деца тешко ќе напредуваат, бидејќи акцентот во редовното училиште и програмите кои се реализираат одговараат на просечните ученици. Останатите наставници сметаат дека редовното училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух.

3. Вклученост на децата со оштетен слух во редовните училишта

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта</p>	<p>.....Може да бидат вклучени во редовните училишта, но со вклучување во наставниот процес посебно обучен наставен кадар.</p> <p>-Да, може да биде вклучено детето во редовните училишта со стручен тим кој ќе му помага, а во исто време, нема да биде свртено вниманието на другите деца.</p>
<p>Не треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта</p>	<p>.....Сметам дека овие деца не би се прилагодиле кон средината, нема професионален тим да ги води и да ги насочува.</p> <p>На тој начин, само би се зголемиле проблемите.</p> <p>-Не треба да бидат вклучени, бидејќи немаме доволно познавање за работата со тие деца.</p>

	<p>-Сметам дека наставниците не се доволно едуцирани на тоа поле и истите не би му биле од корист на тоа дете со оштетен слух и затоа мислам дека тие деца не би требало да се вклучат во редовното училиште.</p>
--	---

На прашањето во однос на вклученоста на децата со оштетен слух во редовните училишта се издвојуваат два концепта:

1. Треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта.
2. Не треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта.

На прашањето дали треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта, (10) наставници одговорија дека може да бидат вклучени во редовните училишта, но со вклучување во наставниот процес посебно обучен наставен кадар. Останатите (10) наставници, сметаат дека овие деца не би се прилагодиле кон средината и дека во училиштето нема професионален тим за да ги води и да ги насочува.

4. Прифатеност на децата со оштетен слух во редовното училиште од страна на децата врсници

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Прифатени од страна на децата врсници</p>	<p>.....Сметам дека се прифатени.</p> <p>На почетокот комуникацијата е потешка, а потоа сè се одвива во нормален ред. Но, мора да нагласам дека сето тоа зависи од наставникот. Наставникот треба претходно да им каже и да им објасне дека тоа дете е исто како и сите други деца и да не го отфрлаат.</p> <p>-Во денешно време бариерите на тоа поле се малку надминати како од страна на наставниците, така и од страна на родителите на децата, а децата соученици ги ставам на трето место бидејќи тие се водат по мислењето на родителите и наставникот.</p> <p>-Доколку има добра едукација на децата врсници и знаат каков проблем имаат нивните другарчиња, тие полесно ќе го прифатат детето со оштетен слух.</p>

Делумно се прифатени.

На прв поглед се доаѓа до заклучок дека се прифатени, но подоцна може да се види дека постојат некои бариери кон тие деца и не можат да се вклопат во целост.

-Јас како наставник, сметам дека ученикот со оштетен слух на почетокот не беше прифатен од страна на другите ученици, но полека, со тек со времето другите ученици сè повеќе се дружат со тоа дете и гледаат дека нема потреба од негово отфрлување.

-Сметам дека сето тоа, дали ќе биде ученикот со оштетен слух прифатен или нема да биде прифатен од страна на учениците, зависи од наставникот. Одделенскиот наставник е тој што го води своето одделение и самиот наставник има најголем авторитет во класот.

На прашањето за прифатеноста на децата со оштетен слух во редовните училишта се издвојуваат два концепта:

1. Прифатени од страна на децата врсници.
2. Делумно се прифатени од страна на децата врсници.

Поголем број од наставниците (13) се изјаснија дека децата со оштетен слух во редовното училиште се прифатени од страна на децата врсници, односно, наставникот е тој што треба да им објасни на децата врсници дека детето со оштетен слух, е исто како нив.

Помал број од наставниците (7) се изјаснија дека децата со оштетен слух делумно се прифатени од страна на децата врсници, односно, дека постојат некои бариери кои го оневозможуваат нивното вклучување.

5. Примена на индивидуализирани форми на наставната работа

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Се применуваат индивидуализирани форми на наставната работа</p>	<p>-Да применуваме индивидуализирани форми на наставната работа.</p> <p>На пример: посебно му објаснувам, полека му зборувам за да ме разбере, му објаснувам преку илустрација и др.</p> <p>-Да, сметам дека примената на оваа форма му помага на детото подобро да ја сфати и разбере програмата и затоа лично ја применувам.</p> <p>На пример: оставам на крајот од часот време, а некогаш земам дел од малиот одмор за посебно да му објаснам со илустрации за да ме разбере.</p>
<p>Не се применуваат индивидуализирани форми на наставната работа</p>	<p>-Лично мене, времето не ми дозволува да посветам повеќе време на тоа, бидејќи во одделението имам 30 ученици.</p> <p>-Денешната материја е пообемна и постручна и тешко е разбирлива за редовните ученици и затоа времето не ми дозволува да работам</p>

	индивидуално со детето со оштетен слух.
<p>Делумно се применуваат индивидуализирани форми на наставната работа</p>	<p>.....Сметам дека, во зависност од времето колку ми дозволува, толку и применувам.</p> <p>Но, сето тоа не е доволно.</p> <p>-Кога можам, секако дека му посветувам внимание на ученикот и работам индивидуално со него, не само јас како наставник, туку и учениците ми помагаат.</p> <p>-Тоа е самозалажување ако кажам дека делумно работам во зависност од времето колку ми останувам.</p> <p>Дури сметам дека тоа не е ни капка во морето - не е доволно.</p>

На прашањето дали наставниците применуваат индивидуализирани форми на наставната работа се издвојуваат три концепти:

1. Наставниците применуваат индивидуализирани форми на наставната работа;
2. Наставниците не применуваат индивидуализирани форми на наставната работа;
3. Делумно се применуваат во зависност од времето колку им дозволува.

Поголем број од наставниците (12) се изјаснија дека применуваат индивидуализирани форми на наставната работа, односно, употребуваат специјализиран дидактички материјал. Помал број (5) од наставниците се изјаснија дека делумно се применуваат индивидуализирани форми на наставната работа и дека сето тоа зависи од времето што го имаат на располагање.

Тројца од наставниците се изјаснија дека не применуваат индивидуализирани форми на наставната работа.

6. Комуникацијата на децата со оштетен слух со учениците од другите одделенија

Концепт	Цитати од наставниците
Нема посебно дружење	<p>...Во однос на другите деца од другите одделенија нема некое посебно дружење, од причина што детето е малку повлечено.</p> <p>- Комуникацијата на детето со оштетен слух со учениците од другите одделенија е слаба и нормално односот е недоволен.</p>
Прифатено е од класот	<p>...За другите одделенија не знам, но во неговото одделение е прифатено.</p> <p>-Мора да се пофалам дека детето со оштетен слух останатите деца добро</p>

	<p>го прифатија и истите му помагаат во секој поглед.</p>
<p>Односот е добар</p>	<p>...Се дружат и надвор од училиштето, па затоа сметаме дека односот е добар.</p> <p>...Учениците му помагаат на детето во текот на часот, му го објаснуваат сето тоа што не може да го разбере и нивниот однос е добар.</p> <p>-Му помагаат за време на часовите. Детето со оштетен слух се дружи после наставата со соучениците, не е одделено за време на часот и за слободните активности. Затоа сметам дека односот е добро воспоставен.</p>
<p>Сака да се дружи со децата од другите одделенија</p>	<p>-На почетокот децата го избегнуваат и знаци му покажуваат, но подоцна се навикнуваат на него и се дружат.</p> <p>- Детето со оштетен слух е нормално прифатено од страна на неговите врсници, на одморите се дружат со него, му помагаат, колку можат комуницираат со него и надвор од училиштето детето е покането на сите родендени од страна на неговите другарчиња.</p>

Во однос на прашањето каква е комуникацијата на децата со оштетен слух со учениците во другите одделенија се издвојуваат четири концепти:

1. Нема посебно дружење.
2. Прифатено е од класот.
3. Односот е добар.
4. Сака да се дружи со децата од другите одделенија.

Помал број наставници (4) сметаат дека нема некое посебно дружење со детето со оштетен слух од причина што детето е малку повлечено.

Двајца наставници сметаат дека детето со оштетен слух е потполно прифатено од децата во неговото одделение.

Поголем број наставници (9), го дефинираат односот на детето со оштетен слух како добар со учениците од другите одделенија.

Пет наставници изјавија дека детето со оштетен слух сака да се дружи со децата од другите одделенија. Тие сметаат дека детето со оштетен слух е прифатено од страна на неговите врстници и дека тие се дружат со него.

7. Употреба на различни наставни методи во инклузивната пракса со децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Употребуваат различни наставни методи за децата со оштетен слух</p>	<p>.....Некои од наставниците употребуваме различни наставни методи за децата со оштетен слух.</p> <p>Тие работат индивидуално со тие деца, му пишуваме во тетратката што треба да работи, полека му ги објаснуваме задачите и друго.</p> <p>...Најчесто користиме писмен метод.</p> <p>-Употребувам различни методи, работам индивидуално со детето со оштетен слух, му ги повторувам важните работи повеќепати и истите му ги пишувам во писмена форма.</p>
<p>Употребуваат исти наставни форми и методи за работа</p>	<p>.....Некои од наставниците сметаат дека не се обучени да работат со тоа дете и затоа истите не употребуваат посебни наставни методи.</p> <p>-Ги употребуваат истите наставни методи како со другите деца.</p>

	<p>-За другите наставници не знам дали употребуваат различни наставни методи, за мојот час, јас како наставник, не употребувам различни наставни методи, едноставно, немам доволно време.</p> <p>-За мојот час по математика сметам дека не е потребна посебна наставна програма, бидејќи истите задачи ги пишуваме во писмена форма.</p>
--	---

На прашањето дали наставниците употребуваат различни наставни методи за децата со оштетен слух се издвоија два концепти:

1. Наставниците употребуваат различни наставни методи за децата со оштетен слух.
2. Употребуваат исти наставни форми и методи за работа.

Поголем број од наставниците (13) се изјаснија дека применуваат различни наставни методи за децата со оштетен слух, дека работат индивидуално со тие деца, му пишуваат во тетратката што треба да работи, полека му ги објаснуваат задачите.

Другиот дел од наставниците (7) се изјаснија дека не се обучени да работат со тоа дете и затоа истите не употребуваат посебни наставни методи и ги употребуваат истите наставни методи како со другите деца.

8. Изготвување на ИОП за децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
Потребно е да се подготвува ИОП за децата со оштетен слух	.....Секако дека треба да се подготвува ИОП за децата со оштетен слух. Има огромна потреба од индивидуален план за работа.

Во однос на прашањето дали е потребно да се подготвува посебен ИОП за децата со оштетен слух се издвојува еден концепт:

1. Потребно е да се подготвува ИОП за децата со оштетен слух.

Сите наставници одговорија дека е потребно да се подготвува ИОП за децата со оштетен слух, односно, дека има огромна потреба од изработка на индивидуален план за работа.

9. Примена на диференцијација за децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Се прави прилагодување во однос на степенот на тежината на задачите и брзината на решавање кај децата со оштетен слух</p>	<p>....Се трудиме да најдеме задачи што ќе му одговараат... Му ги објаснувам задачите полека и индивидуално со моја помош ги решаваме.</p> <p>Сепак, сето тоа зависи од самото дете и од стручната подготвеност на наставникот.</p> <p>-Да, правам прилагодување во однос на степенот на задачите.</p> <p>На пример: Кога треба да го оценам му давам лесни задачи кои мислам дека ќе ги разбере.</p> <p>-Да, ним им даваме подолг период за решавање на задачите.</p>

Во однос на прашањето дали наставниците вршат диференцијација се издвојува еден концепт:

1. Се прави прилагодување во однос на степенот на тежината на задачите и брзината на решавање кај децата со оштетен слух.

Сите наставници одговорија дека се прави прилагодување во однос на степенот на тежината на задачите и брзината на решавање кај децата со оштетен слух. Му ги објаснуваат задачите полека и индивидуално, заедно со наставникот ги решаваат.

10. Прилагодување на курикулумот во однос на децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Наставникот прави прилагодување на курикулумот во однос на децата со оштетен слух</p>	<p>...Се прави прилагодување само во смисла на поедноставување на материјалот.</p> <p>Се прилагодуваат на можностите на детето.</p> <p>-Како наставник, се обидувам да му ги доближам само битните работи и истите да ги сфати и научи, бидејќи целата програма не може да ја совлада.</p> <p>-Правам посебна програма на тој начин што во писмена форма му ја скратувам програмата.</p>
<p>Наставникот не прави прилагодување на курикулумот во</p>	<p>...Правиме напори детето да се вклопи во наставната програма, но за сето тоа ни треба и голема помош и</p>

однос на децата со оштетен слух	од родителите. -Јас лично, не
---------------------------------	----------------------------------

Во поглед на прашањето дали наставникот прави прилагодување на курикулумот (наставната програма) во однос на децата со оштетен слух, се издвојуваат два концепта:

1. Наставникот прави прилагодување на курикулумот во однос на децата со оштетен слух.
2. Наставникот не прави прилагодување на курикулумот во однос на децата со оштетен слух.

Помал број од наставниците (7) одговорија дека се прави прилагодување само во смисла на поедноставување на материјалот. Поголем број од наставниците (13), одговорија дека прават напори, но сепак, им е потребна помош од родителите.

11. Исфрлање на одредени содржини од наставната програма со цел непречено следење на наставата од страна на децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Практикува исфрлање на одредени содржини од наставната програма во однос на децата со оштетен слух</p>	<p>....Не, не исфрламе одредени содржини. Имаме добра комуникација со родителите на детето и тие дома со дополнителна работа го постигнуваат основното знаење.</p> <p>-Се трудам да ја направам содржината таква, за детето со оштетен слух да ја разбере.</p> <p>-Не практикувам исфрлање на одредени содржини, се трудам детето да го вклопам во редовната настава притоа, задржувајќи се на одредени работи со детето со оштетен слух.</p>

На ова прашање сите наставници се изјаснија дека не практикуваат исфрлање на одредени содржини од наставниот план во однос на децата со оштетен слух. Наставниците имаат добра комуникација со родителите на детето.

12. Примена на различни наставни цели за реализација на наставните содржини со децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од наставниците
Применува различни наставни цели	<p>-Целите кои ги поставуваме за тие деца се поедноставни и се поставени во зависност од способностите на детето...</p> <p>- Се трудам почесто да го правам тоа, но сето тоа зависи од познавањето на наставникот.</p>

Во однос на ова прашање кое се однесува на тоа дали наставниците применуваат различни наставни цели по одредени часови, за децата со оштетен слух во однос на другите ученици, се издвојува еден концепт:

1. Применува различни наставни цели.

Сите наставници одговорија дека применуваат различни наставни цели. Целите кои ги поставуваат за тие деца се поедноставни во зависност од способностите на детето.

13. Дополнителна помош од специјализирано лице-дефектолог

Концепт	Цитати од наставниците
<p>Потребна е дополнителна помош од специјализирано лице-дефектолог или сурдолог при реализација на наставните содржини</p>	<p>Работата со тие деца треба да ја изведува стручно лице.</p> <p>Сметаме дека тоа би било огромен чекор напред и олеснување како за нас наставниците, така и за ученикот.</p> <p>- Јас не сум лично обучен за таа проблематика, а ниеден од моите колеги не е обучен и не е запознаен како треба да се однесуваме и да работиме со децата со оштетен слух.</p> <p>Затоа, апелираме дека во сите училишта и градинки мора да постои стручно лице кое ќе работи со тие деца.</p> <p>-Да, мислам дека работата на наставникот не е доволна за тоа дете и сметам дека е потребно барем еден час во денот да доаѓа стручно лице за реализација на наставните содржини при што, би се овозможило совладување на материјалот.</p>

На прашањето дали ќе ви биде потребна дополнителна помош од специјализирано лице-дефектолог или сурдолог при реализација на наставните содржини, сите наставници беа со исто мислење и се изјаснија дека е задолжителна помош од стручно лице.

Категоризација и интерпретација на резултатите

Полуструктурирано интервју со родителите на децата врсници

1. Информираноста за карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
Не сме запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух	<p>.....Не сме доволно информирани за тие деца.....</p> <p>-Не сум запознаена со деталните проблеми за тие деца и досега во одделението на моето дете немало дете со таков проблем.</p> <p>- Не сум доволно информирана за децата со оштетен слух, бидејќи досега не сум бил во контакт со такво дете (семејство и училишта)</p>
Делумно сме запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух	<p>Делумно сме запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух, но не сум компетентна да зборувам за таа проблематика. Мислам дека тие деца се позатворени од другите деца и имаат проблеми во комуникацијата и се подеградирани за разлика од другите деца.</p>

	<p>- Да, но не доволно, бидејќи секогаш е потребен совет од стручно лице.</p> <p>-Делумно сум запознаена и тоа благодарение на интернетот и некоја литература што сум ја читала, а контакт со такво дете сум немала.</p>
--	--

Во однос на ова прашање се издвојуваат два концепта:

1. Не сме запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух.
2. Делумно сме запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух.

Поголем број од родителите (12), се изјаснија дека не се информирани за проблемите на децата со оштетен слух. Помал број (8) од родителите, се изјаснија дека делумно се запознаени со карактеристиките и проблемите на тие деца и не се стручно обучени да зборуваат за тоа.

2.Стимулативноста на инклузивната училница за децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
<p>Не е доволно стимулативна за децата со оштетен слух</p>	<p>...Мислам дека не е доволно стимулативна, бидејќи треба со тие деца да работат стручни лица ...</p> <p>-Училницата не е доволно стимулативна, бидејќи има потреба од специјални помагала за децата.</p> <p>-Самата училница е наменета за ученици со редовна наставна програма и како таква, не е доволно стимулативна за децата со оштетен слух.</p>
<p>Делумно е стимулативна</p>	<p>-Сметам дека делумно е стимулативна и сметам дека детето ќе има повеќе мотив за учење кога ќе учи во редовното училиште, но сепак, треба соработка со стручно лице за да му помага на наставникот.</p> <p>-Училницата како таква може да се прилагоди и за дете со оштетен слух, но сето тоа зависи од волјата на наставникот кој работи во истата училница.</p>

Поголем број од родителите (13), сметаат дека училиницата не е доволно стимулативна за децата со оштетен слух.

Помал број од родителите (7), сметаат дека училиницата е делумно стимулативна за децата со оштетен слух.

3. Организација на просторот за учење

Концепт	Цитати од родителите
Запознаени сме како е организиран просторот за учење	<p>.....Да, знам како е организиран просторот за учење.</p> <p>-Просторот за учење е добро организиран со оглед на тоа во какви услови се работи, но сепак, има потреба од повеќе простор за подобра организација.</p> <p>- Секако дека ми е познат просторот за учење, бидејќи знам кои се условите каде што учи моето дете и знам каде и како учи моето дете.</p> <p>-Да, запознаена сум како е организиран просторот за учење и доколку бев незадоволна, сигурно дека немаше да го пратам моето дете да учи таму.</p>

<p>Не сме запознаени како е организиран просторот за учење</p>	<p>-Не, не сме запознаени како е организиран просторот за учење.</p> <p>.....Мислам дека во зависност од работниот час, децата и наставниците го прилагодуваат просторот според нивните потреби.</p> <p>- Не сум присуствувала на час и затоа не сум запознаена како е организиран просторот за учење. Затоа, верувам во стручноста на наставникот и тоа му го оставам нему да го организира според потребите на наставата.</p> <p>-Јас сум презафатен родител, а верувам дека во денешно време 90 % се такви како мене, затоа постои квалификуван кадар во училиштето кој добро се грижи за организацијата.</p>
--	--

Во поглед на прашањето дали родителите се запознаени како е организиран просторот за учење, се издвојуваат два концепти:

1. Запознаени сме како е организиран просторот за учење.
2. Не сме запознаени како е организиран просторот за учење.

Поголем број (12) од родителите, сметаат дека се запознаени како е организиран просторот за учење, а другите родители (8), сметаат дека не се

запознаени како е организиран просторот за учење, односно дека тоа зависи од работниот час, а најмногу од наставникот.

4. Бариери за децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
Не се надминати	<p>... Сметаме дека не се надминати бариерите за децата со оштетен слух...</p> <p>- Не, бариерите за децата со оштетен слух не се надминати и има потреба од подобри решенија.</p> <p>-Не се надминати бидејќи кај родителите сè уште владее мислењето дека тие деца би попречувале во напредокот на нивното дете.</p>
Делумно се надминати	<p>...Релативно е ова прашање. Можеби се работи на тоа да се надминат бариерите, но сепак, постојат некои стереотипи меѓу родителите кои мислат дека се препрека во учењето на нивните деца...</p> <p>- Денешните родители имаат малку посовремени сфаќања во врска со тој проблем и мислам дека делумно од нив немаат против да учи нивното дете заедно со детето со оштетен слух.</p>

	<p>-Делумно се надминати, но мислам дека треба уште долго време тоа да се прифати како нормално.</p>
--	--

Во однос на прашањето дали во редовните училишта се надминати бариерите за децата со оштетен слух, се издвојуваат два концепти:

1. Не се надминати.
2. Делумно се надминати.

Поголем број од родителите (13), сметаат дека не се надминати бариерите за децата со оштетен слух во редовните училишта, а останатите родители (7), сметаат дека делумно се надминати или се работи на тоа.

5. Вклученоста на децата со оштетен слух во редовните училишта

Концепт	Цитати од родителите
<p>Треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта.</p>	<p>-Да, сметам дека треба да бидат вклучени, бидејќи тие деца нема да бидат изолирани, но сепак, сметам дека треба да има и стручно лице кое ќе му помага на наставникот.</p> <p>-Да, секако, бидејќи така повеќе ќе се социјализираат со останатите деца и ќе се навикнат подобро на секојдневието и животната средина.</p> <p>-Да, треба да биде вклучено затоа што самото дете ќе се научи како да комуницира со останатите деца, а останатите деца да научат како да помагаат на луѓето со посебни потреби.</p> <p>Да, сметам дека треба да бидат вклучени, бидејќи оштетениот слух не значи дека детето не може да го совлада материјалот, но проблемот на тоа дете е во искажувањето.</p>

<p>Не треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта.</p>	<p>-Тие треба да бидат во исто училиште, но во посебни паралелки, така сметам дека нема да бидат тие деца со оштетен слух одделени од другите деца... ќе се дружат на одморите и слично.</p> <p>-Сметам дека треба да учат во специјализирани училишта каде има соодветна опрема и стручен кадар кој ќе им помогне да постигнат подобри резултати.</p>
---	--

На прашањето во однос на тоа дали децата со оштетен слух треба да бидат вклучени во редовните училишта, се издвојуваат два концепти:

1. Треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта.

2. Не треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта.

Поголем број од родителите (14), сметаат дека децата со оштетен слух треба да бидат вклучени во редовните училишта, но ако има вработено стручно лице и дека така тие деца повеќе ќе се социјализираат, а останатите родители (6), сметаат дека можат да учат во редовното училиште, но во посебни паралелки.

6. Детето со оштетен слух како пречка во учењето на своите врсници

Концепт	Цитати од родителите
<p>Да, сметам дека детето со оштетен слух им попречува на своите врсници во работата</p>	<p>...Да, мислам дека им попречуваат, бидејќи треба да се оддели повеќе време и работа со детето со оштетен слух...</p> <p>-Редовната настава е наменета за редовните ученици и присуството на такво дете би им одземало од времето на наставникот што треба да го посвети на редовните ученици.</p>
<p>Не им попречува</p>	<p>.....Сметам дека нема некое големо попречување во работата.</p> <p>-Ако наставникот добро ги организира работите, сметам дека присуството на тоа дете не би преставувало препрека во совладувањето на материјата што треба да ја совладаат редовните ученици.</p>
<p>Можеби им попречуваат</p>	<p>...Можеби, во одредени ситуации им попречуваат, ако наставникот премногу му објаснува на тоа дете, другите деца ќе бидат незадоволни.</p>

	<p>- Во некои случаи може да им попречува на децата, но со помош на стручно лице сите бариери се надминуваат.</p> <p>- Доколку нема стручен тим кој ќе му помага, наставникот му посветува внимание и малку ги запоставува другите ученици за да му објасни на детето со оштетен слух.</p>
--	--

Во однос на прашањето дали детето со оштетен слух им попречува на своите врсници во учењето, се издвојуваат три концепти:

1. Детето со оштетен слух им попречува на своите врсници во учењето.
2. Детето со оштетен слух не им попречува на децата врсници во учењето.
3. Можеби детето со оштетен слух им попречува на децата врсници во учењето.

Само четворица (4) од родителите се изјаснија дека децата со оштетен слух им попречуваат во работата на своите врсници.

Другите родители (6), се изјаснија дека не им попречуваат во работата на децата врсници и останатите родители (10), не беа сигурни дали им попречуваат децата со оштетен слух на децата врсници.

7. Помош од стручно лице при работата со децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
Потребна им е помош од стручно лице	<p>...Секако дека им е потребна помош од стручно лице, бидејќи ќе му помага во текот на часот и ќе му помага полесно да ги реши задачите.</p> <p>...Да, секако дека треба. Кога би имало стручно лице, работата на наставникот ќе биде многу полесна.</p> <p>...Секако, работата со децата со оштетен слух бара секојдневна помош од страна на стручно лице.</p> <p>...Работата со стручно лице ќе донесе повеќе резултати кај детето со оштетен слух и истото нема да биде препрека во наставата.</p>

На прашањето дали е потребна помош од стручно лице при работата на децата со оштетен слух, сите родители (20), се изјаснија дека е неопходна помош од стручно лице на овие деца.

8. Децата со оштетен слух треба да ги следат содржините на редовната наставна програма

Концепт	Цитати од родителите
Да, треба да ги следат содржините на редовната наставна програма	<p>...Па, мислам дека треба да ги следи содржините на редовната наставна програма, но само ако има вработено стручно лице сето тоа би било возможно и работата на наставникот би била многу полесна.</p> <p>- Некои од содржините од редовната наставна програма треба да се прилагодат, со помош на наставникот за потребите на децата со оштетен слух.</p> <p>- Доколку има стручен тим, децата со оштетен слух треба да ја следат редовната наставна програма.</p>

На прашањето дали децата со оштетен слух треба да ги следат содржините на редовната наставна програма, сите родители (20) одговорија дека тоа ќе биде возможно само ако има вработено стручно лице.

9. Соработката со родителите овозможува прифаќање на децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
<p>Да, соработката со родителите овозможува прифаќање на децата со оштетен слух</p>	<p>...Да, соработката на родителите е од големо значење како за децата така и за наставникот.</p> <p>Соработката со родителите ќе овозможи прифаќање на децата со оштетен слух, од страна на нивните деца.</p> <p>...Секако, соработката со родителите е многу важна и овозможува децата со оштетен слух да бидат подобро прифатени од средината во која живеат.</p> <p>...Да, дури некои родители имаат желба да волонтираат при што би биле од корист за децата со оштетен слух.</p>

На прашањето дали соработката со родителите овозможува прифаќање на децата со оштетен слух, сите родители (20) се изјаснија дека соработката со родителите овозможува прифаќање на децата со оштетен слух.

10. Грижата на општествената заедница за децата со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
<p>Општествената заедница не се грижи за децата со оштетен слух</p>	<p>...Не се грижи, а би требало да се посвети многу поголемо внимание.</p> <p>Пред некое време слушав на ТВ дека државата не одделува доволно средства за нивните помагала и на ниво на година, државата издвојува средства само за неколку апаратчиња и мислам дека тој број не е доволен за сите деца и на тоа поле треба повеќе да се инвестира од страна на државата.</p> <p>...Не е доволна грижата од страна на општествената средина за децата со оштетен слух и истата треба да се зголеми, да биде на повисоко ниво.</p> <p>...Мислам дека нема никаква грижа бидејќи немаме центри, нема едукација за населението, нема доволно финансиска помош од страна на државата, нема доволен број на соодветно вработени, а сметам дека треба да има патронажни дефектолози и сурдолози кои ќе им помагаат на тие деца.</p>

Сите родители (20), одговорија дека општествената заедница не се грижи доволно за децата со оштетен слух.

11. Вклучување на детето врсник во наставата со дете со оштетен слух

Концепт	Цитати од родителите
Може да се вклучи дете со оштетен слух но, само со дополнителна работа со истото дете	<p>-Може да се вклучи, но мислам дека нема да го даде потребниот резултат и после редовната настава ќе треба дополнителна работа со него.</p> <p>-Да, секако, може да се вклучи и дете со оштетен слух, но со секојдневна помош на стручно лице.</p> <p>- Да, може да се вклучи, но одредена наставна програма да ја следи и да му ја објаснува стручно лице.</p>

Сите родители (20), дозволуваат нивното дете да се вклучи во наставата со детето со оштетен слух, доколку постои дополнителна помош.

12. Помош на детето со оштетен слух од страна на децата врстници

Концепт	Цитати од родителите
<p>Да, секако би му дозволил да му помага на детето со оштетен слух</p>	<p>...Да му помага во објаснувањето и во изработката на училишните задачи , да се дружат заедно за време на одморот, да му помогне во пишувањето, да му помогне да го разбере материјалот.</p> <p>На пример: да доаѓа кај нас дома и заедно со моето дете да пишуваат домашна работа...</p> <p>- Да. Моето дете треба да му помогне во било каква ситуација.</p> <p>- Би ми било задоволство доколку моето дете не само во училиштето, туку и после тоа му помага во совладувањето на материјалот.</p>

Сите родители (20), се согласија дека ќе му дозволат на своето дете да му помага на детето со оштетен слух во објаснувањето и во изработката на училишните задачи и дружењето за време на одморот.

13. Дружење на децата врсници со слушно оштетеното дете во локалната средина

Концепт	Цитати од родителите
Да, секако дека се поканети	<p>...Да, поканети се, не само на роденденски забави, туку и на сите прошетки, излети и било какви други дружења.</p> <p>-Да, секако дека ги покануваме и тие деца да учествуваат на забавите на нашите деца, бидејќи и тие деца се дел од нашето секојдневие.</p> <p>- Да, добредојдени се во секое време.</p>

Сите родители (20), се изјаснија дека децата врсници се дружат со детето со оштетен слух во локалната заедница.

IV. Заклучок од спроведувањето на полуструктурираните интервјуа со наставниците и родителите

Во однос на поставените цели врз основа на резултатите од спроведеното истражување, можат да се изведат следниве заклучоци:

1. Од претходното интервју што го вршевме со **наставниците** можеме да направиме резиме од сите прашања. Така, во поглед на првото прашање *дали постојат некои бариери од страна на наставниците и од страна на учениците*, поголем број од наставниците (16), се изјаснија дека бариерите во училиштата не се надминати и дека за сето тоа да се намине ќе треба да помине повеќе време, но сепак, се прават напори да се надминат истите.

2. На прашањето *дали редовното училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух* (14) наставници се изјаснија дека редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух, бидејќи тие деца тешко ќе напредуваат.

3. На прашањето *дали треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта* наставниците се поделија со своите мислења, половината од наставниците (10) сметаат дека децата со оштетен слух може да бидат вклучени во редовното училиште, но само ако има вработено стручен тим кој ќе работи со тоа дете. Додека другиот дел од наставниците (10), сметаат дека овие деца не би се прилагодиле кон средината и дека во училиштето нема професионален тим да ги води и да ги насочува.

4. Во однос на прашањето *дали се прифатени од децата врсници и од наставниците*, заклучивме дека децата со оштетен слух се прифатени од наставникот и од децата врсници, но мора да се каже дека сета заслуга за детето да биде прифатено ја има наставникот.

Поголем број од наставниците (13), се изјаснија дека децата со оштетен слух во редовното училиште се прифатени.

5. Во поглед на прашањето дали се применуваат индивидуализирани наставни форми, поголем број од наставниците (12), се изјаснија дека применуваат индивидуализирани форми на наставната работа, дека му покажуваат слики, посебно му објаснуваат и се трудаат колку можат повеќе.

6. Од претходните прашања може да заклучиме дека односот на детето со оштетен слух е добар со другарчињата од неговото одделение и наставниците (9), сметаат дека детето со оштетен слух е прифатено од страна на неговите врстници и дека тие се дружат со него.

7. Во поглед на примената на различни наставни методи и цели од страна на наставниците во текот на истражувањето, заклучивме дека применуваат различни наставни методи, посебно работат со детето со оштетен слух, но сето тоа зависи од времето кое го имаат и најчесто користат писмен метод. Поголем број од наставниците (13), се изјаснија дека применуваат различни наставни методи за децата со оштетен слух.

8. Сите наставници (20), сметаат дека е потребно да се подготвува посебен ИОП за децата со оштетен слух и дека има огромна потреба од индивидуален план за работа.

9. Наставниците (20), едногласно одговорија дека се прави прилагодување во однос на степенот на тежината на задачите и брзината на решавање кај децата со оштетен слух.

10. Во поглед на адаптации на курикулумот во однос на квалитетот и квантитетот во текот на истражувањето, заклучивме дека се прави прилагодување само во поедноставување на материјалот и дека им оди тешко на наставниците. Помал број од наставниците (7), одговорија дека се прави прилагодување.

11. Од претходните одговори може да заклучиме дека сите наставници (20), се изјаснија дека не практикуваат исфрлање на одредени содржини од наставниот план во однос на децата со оштетен слух, но сепак, мора да се каже дека наставниците имаат добра комуникација со родителите на детето.

12. Сите наставници (20), применуваат различни наставни цели. Целите за децата со оштетен слух мора да нагласиме, дека се поедноставни.

13. Во поглед на тоа дали има потреба од стручно лице – дефектолог, сурдолог при работата со децата со оштетен слух, заедничко мислење на наставниците (20) е дека има голема потреба од стручно лице и тоа би било огромен чекор напред и олеснување како за наставниците, така и за ученикот.

Од истражувањето што го вршевме со **родителите** на децата вршници во врска со вклучувањето на деца со оштетен слух во редовно училиште, ги донесовме следните заклучоци:

1. Во поглед на првото прашање дали родителите се запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух заклучивме дека поголем број од родителите (12) , не се информирани за проблемите на децата со оштетен слух.

2. Во однос на прашањето дали училницата е доволно стимулативна за децата со оштетен слух, поголем број од родителите (13), сметаат дека училницата не е доволно стимулативна како таква.

3. Во поглед на прашањето за условите во средината и организираноста на просторот за учење, наставниците го прилагодуваат просторот според нивните потреби, а тоа зависи од часот и за кој предмет се работи. Дел од родителите (12), сметаат дека се запознаени како е организиран просторот за учење.

4. На прашањето дали се надминати бариерите за децата со оштетен слух, поголем број од родителите (13), сметаат дека не се надминати.

5. Поголем број од родителите (14), сметаат дека децата со оштетен слух треба да бидат вклучени во редовните училишта, но само ако има вработено стручно лице.

6. Поголем број родители (10), не можеа да одговорат на прашањето т.е. не беа сигурни дали им попречуваат децата со оштетен слух на децата врсници.

7. На прашањето дали е потребна помош од стручно лице при работата на децата со оштетен слух, сите родители (20), се изјаснија дека задолжително е потребно стручно лице на овие деца.

8. На прашањето дали децата со оштетен слух треба да ги следат содржините на редовната наставна програма, сите родители (20), одговорија дека тоа ќе биде возможно само ако има вработено стручно лице.

9. Сите родители (20), се изјаснија дека соработката со родителите овозможува прифаќање на децата со оштетен слух.

10. Сите родители (20), се изјаснија дека општествената средина не се грижи доволно за децата со оштетен слух.

11. Родителите (20) сметаат дека во одделението на нивното дете може да се вклучи дете со оштетен слух, но после редовната настава ќе треба дополнителна работа со тоа дете.

12. На прашањето дали би му дозволиле на вашето дете да му помага на детето со оштетен слух, сите родители (20), се изјаснија дека ќе му дозволи да му помага во објаснувањето и во изработката на училишните задачи, да се дружат и друго.

13. Надвор од училишните активности се поканети децата со оштетен слух, како од страна на родителите така и од страна на децата врсници.

Од ова истражување може да донесеме заклучок дека редовното училиште не претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух, иако децата со оштетен слух се прифатени од децата врсници и нивниот однос е добар.

Ставот на наставниците од основното училиште „Маршал Тито“ во Струмица за вклучување на децата со оштетен слух е негативен, некои наставници вршат одредени адаптации согласно потребите на децата со оштетен слух, но сепак, сето тоа зависи наставникот кој предмет го предава.

Наставниците најчесто употребуваат писмен метод за децата со оштетен слух, тие имаат еднаков третман од страна на своите наставници во однос на неговите врсници, детето не се чувствува запоставено.

Наставниците не се професионално подготвени за работа со деца со оштетен слух, наставниците сметаат дека со тоа дете треба да работи стручно лице, но досега тие немаат никаква помош од дефектолог, сурдолог и друго.

Социјалната интеракција на децата со оштетен слух и нивните врсници е добра, децата врсници се дружат со детето со оштетен слух, си играат, комуницираат, и така децата со оштетен слух не се отфрлени од другите деца и наставникот се труди колку што може детето со оштетен слух да се чувствува удобно.

Ставот на родителите за вклучување на децата со оштетен слух може да кажеме дека е позитивен за разлика од наставниците.

Родителите прифаќаат нивните деца да се дружат и да им помагаат на децата со оштетен слух, тие им даваат совети на нивните деца во однос на децата со оштетен слух.

V. ПРЕПОРАКИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

Во однос на истражувањето што се вршеше, може да се кажат следниве препораки кои треба да се применуваат за да се добие позитивен резултат.

- Да се започне со примена на инклузивна практика уште од предучилишните установи, а потоа да се продолжи и во редовните и во средните училишта.
- Да се практикува изработка на индивидуални образовни планови, кои претставуваат средство кое им помага на наставниците, родителите, специјалните стручни лица и учениците. Во таа смисла, редовните училишта треба да пристапат кон изработка и примена на ИОП, со цел да се фокусираат образовните потреби на децата со оштетен слух.
- Да се вклучат стручни лица во редовните основни училишта, како постојани членови на колегиумот или надворешни соработници, кои би работеле со учениците со оштетен слух, а истовремено би им ја дале потребната помош на наставниците во вид на изработка на посебен ИОП, следење на резултатите од нивната примена, да соработуваат со родителите на децата, со учениците, со наставниците.
- Да се вклучат родителите на децата со оштетен слух во инклузивниот тим, бидејќи тоа подразбира поквалитетна изработка на ИОП, а тоа ќе им биде од голема корист на наставниците, стручните лица и самите ученици. Исто така, сметам дека оваа соработка со родителите ќе овозможи прифаќање на децата со оштетен слух во општествената заедница.

1. Препораки за наставниците

Постојат неколку работи што може да ги направат наставниците со цел да им помогнат на децата со оштетен слух да постигнат успех во училищата⁵³. Потребно е наставникот добро да биде информиран за видот на оштетување и преостанатите способности на детето.

- Треба да се користат посебни техники на учење како што се кооперативно учење и тимско подучување со помош на сурдолог.

- Детето со оштетен слух треба да седи во првите клупи за полесно да гледа и да го гледа наставникот во уста.

- Наставникот треба полесно, бавно да зборува, умерено, јасно, со акцент на ритам и интонација.

- Наставниците треба да го придобијат аудитивното внимание на ученикот. Не треба да тропаат на масата или да прават движења со рацете за да го добијат неговото внимание.

- Наставниците треба да го придобијат вниманието на детето и разговараат лице во лице.⁵⁴

- При обработката на нова наставна програма наставникот треба да биде свртен со лице кон ученикот за да може ученикот да чита од усните на наставникот.

- Наставникот не треба на детето да му зборува зад грб, бидејќи нема да го разбере.

---

⁵³ Ana Maria Benard da Costa., Janet Holdsworth., Ture Jönsson., 1996. Strategies for Including Children with Disabilities in the Regular Classroom . [online] [Update 14 April 1996] Available at: http://www.mp.gov.rs/userfiles/UNESCO_%20Vodic%20za_%20nastavnike_.pdf [Accessed 18 November 2010].

⁵⁴ Byers, R., Rouse, M., 1998. Programa za ucenike sa posebnim obrazovnim potrebama. [online] [Update 23 January 1998] Available at: http://www.dugabih.com.ba/documents/sidebar/prirucnici/Prirucnik_za_nastavu.pdf [Accessed 12 October 2010].

- Наставникот треба да биде подготвен да ја повтори истата порака, да зборува со други зборови, користење на мануелни облици на комуникација, како и употреба на визуелни дидактички средства.⁵⁵

- Треба да се избегнува соопштувањето на некоја важна информација сè додека детето не обрне внимание на говорникот.

- На таблата треба да се пишуваат клучните зборови, датуми и задачи за дома.

- Треба да се употребуваат визуелни демонстрации или напишани листови како поддршка за вербалните презентации.

- Треба да се користат значително очигледни средства за обука, слики, илустации, движење, модели, дијафилмови, видеозаписи, компјутерски програми, цртежи и наставни листови, да се обезбеди значителен дел од визуелни методи и да се обезбеди повеќе аудиовизуелни средства.

- Значајно користење на практична работа во функција на стекнување вештини, зајакнење на волјата и мотивацијата.

- Треба континуирано да се следи емоционалниот и социјалниот развој на детето со оштетен слух и не треба да се дозволи изолација на овие деца бидејќи „не постои поголема осаменост од осаменост во група“.⁵⁶

- Наставниците треба да очекуваат придонесот на детето да биде по орален пат.

- На ученикот треба да му биде даден ограничен број избори.

- Наставниците треба да побараат од ученикот да повтори или да напише некој неразбирлив збор или фраза.

---

⁵⁵ Kafedži, L., Goralija B., 2011. Podrška inkluzivnom obrazovanju asistent u nastavi.[online] [Update 11 january 2011] Available at: <http://www.downsy.ba/pdf/Vodic%20za%20asistente%20u%20nastavi.pdf> [Accessed 2 April 2011].

⁵⁶ Šaćira Mešalić., Adem Mahmutagić., Hajrudin Nadžihasanović.,2004. Edukacija i socijalizacija učenika usporenog kognitivnog razvoja, Defektološki fakultet Tuzla, 56-59.

- Новите зборови треба да бидат акцентирани и напишани на табла.
- Децата со оштетен слух имаат тешкотии во слушањето на крајните зборови или некои други морфолошки маркери. Ова може да резултира со емисии во синтаксичката структура и фонемски супституции, што може да придонесе за конфузија во училиницата од страна на детето или од страна на наставникот.
- Наставниците треба да се обидат да стојат релативно мирно кога зборуваат.
- На детето треба да му се дозволи да го промени местото на седење доколку верува дека промената ќе придонесе за подобро разбирање.
- Доколку е потребно, наставниците треба да го воведат другарскиот систем.
- Другарчето може да му помогне на детето доколку има проблеми со следењето на насоките, да сподели белешки, да му даде информации за дискусијата и сл.
- Наставниците треба да зборуваат малку побавно кога презентираат нова содржина.
- На детето треба да му се објасни што следува во дискусиите или во предавањата.
- Наставниците не треба да го подигнуваат тонот на нивните гласови и не треба да викаат.
- Вниманието на детето треба да се придобие пред да се дадат насоките на предавањето.
- Новонаучените зборови треба често да се повторуваат и треба да се даваат алтернативни зборови кога се предава нов вокабулар.

- Треба да се практикува тандемското учење со употреба на проекти.
- Наставниците треба да употребуваат наставни ливчиња, со цел да му помогнат на детето да ги следи упатствата.
- Наставниците треба да го охрабруваат детето во секоја ситуација, да не се чувствува повредено.

Основните принципи во работењето се:

- очигледност,
- последователност,
- креативни активности и трпение.

Треба почесто да се проверува дали детето ги разбрало инструкциите и задачите, да му се даде повратна информација и потврда дека наставникот го разбрал прашањето или одговорот на детето.

Наставниците треба да бидат добро едуцирани за начинот на работа со деца со оштетен слух и подготвени за соработка со сурдолог, со кој однапред ќе ги испланира програмските содржини и начинот на нивната реализација.

2. Поддршка за наставниците во инклузивната работа

Образовна интеграција на деца со оштетен слух не може да се врши само од страна на редовни наставници.⁵⁷

Индивидуалната настава е дидактички принцип и го обврзува училиштето и наставникот, наставната програма, наставните содржини, наставните методи да ги прилагодаат според способностите на детето⁵⁸.

Со цел да се задоволат специфичните потреби на децата со оштетен слух, мора да се обезбеди експертска помош, бидејќи наставникот не може сам да даде позитивни резултати.

Сурдолог е член на мобилниот стручен тим (терапевт, дефектолог и психолог, учител, психолог, социјален работник)од ресурсните центри на овие специјализирани институции кои дејствуваат во смисла на обезбедување на поддршка на наставниците за инклузивна настава преку остварување на слух и говор, рехабилитација, програми за едукација и советување на ученици, родители и наставниците.

Сурдологот со редовните наставници и други релевантни експерти, професори, наставници-психолози, советници, психолози, социјални работници, прави програми за учење кои ќе бидат во склоп со можностите на детето со оштетен слух.

Сурдологот и дефектолог треба да бидат запознаени со поимите на фондот на зборови кои ги користи детето со оштетен слух, начинот на слухот и говорот, можностите за унапредување и развој на говорот во одредени содржини.

---

⁵⁷ Čolović B., 1998. Podrška stručnih saradnika radu inkluzivnih učitelja [online] [Update 23 Januari 1998] Available at: http://www.odgoj.com/index.php?option=com_content&view=article&id=229:podrka-strunih-saradnika-radu-inkluzivnih-uitelja-&catid=51:studentski-radovi [Accessed 5 Fevruari 2011].

⁵⁸ Hasić, O., 2006. Međunarodno udurženje "Interaktivne otvorene škole", Tuzla ,11-12.

Текот на наставниот процес треба да се развива заедно со соодветноста на образовните практики (методи и форми на работа, адекватноста на општите и посебните материјали, особено конкретни процедури за индивидуализирана работа, да ги мотивира, да развијат соодветни односи со другите деца, итн.) Во училиштата каде што има дете со оштетен слух мора да има вработено дефектолог или сурдолог, бидејќи е стручно лице и многу ќе му помага и ќе му дава поддршка на наставникот.

Прилог 1

Полуструктурирано интервју

(Интервјуирање на наставниците со цел да се анализира инклузивниот процес на децата со оштетен слух во општина Струмица)

1. Дали постојат некои бариери во реализација на инклузивниот процес за децата со оштетен слух?

2. Дали редовното училиште претставува стимулативна средина за децата со оштетен слух?

3. Дали сметате дека треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта?

4. Мислите ли дека децата со оштетен слух во редовното училиште се прифатени од страна на децата врсници?

5. Дали наставниците применуваат индивидуализирани форми на наставна работа? Илустрирај еден пример.

6. Дали можете да ни го опишете односот на децата со оштетен слух со учениците од другите одделенија? Каква е нивната комуникација?

7. Дали наставниците употребуваат различни наставни методи за децата со оштетен слух? Доколку употребуваат различни методи, набројте ги или опишете ги тие методи на работа.

8. Дали е потребно да се подготвува посебен ИОП за децата со оштетен слух?

9. Дали наставниците прават прилагодување во однос на степенот на тежината на задачите и брзината на решавање кај децата со оштетен слух? Илустрирај пример.

10. Дали наставникот прави прилагодување на курикулумот (наставната програма) во однос на децата со оштетен слух ?

11. Дали наставникот практикува да исфрли одредени содржини од наставниот план во однос на децата со оштетен слух?

12. Дали наставникот применува различни цели по одредени часови, за децата со оштетен слух во однос на другите ученици?

13. Дали сметате дека ќе ви биде потребна дополнителна помош од специјализирано лице-дефектолог или сурдолог при реализација на наставните содржини или ќе можете сами да го реализирате тоа ?

Ви Благодарам за соработката!

Прилог 2

Полуструктурирано интервју

(Интервјуирање на родителите на децата врсници со цел да се анализира инклузивниот процес на децата со оштетен слух во општина Струмица)

1. Дали сте запознаени со карактеристиките и проблемите на децата со оштетен слух?

2. Дали мислите дека училницата е доволно стимулативна за децата со оштетен слух?

3. Дали сте запознаени како е организиран просторот за учење?

4. Дали сметате дека во редовните училишта се надминати бариерите за децата со оштетен слух?

5. Дали сметате дека треба да бидат вклучени децата со оштетен слух во редовните училишта?

6. Дали сметате дека детето со оштетен слух им попречува на своите врстници во работата?

7. Дали сметате дека е потребна помош од стручно лице, при работата со децата со оштетен слух?

8. Дали сметате дека децата со оштетен слух треба да ги следат содржините на редовната наставна програма?

9. Дали соработката со родителите овозможува прифаќање на децата со оштетен слух?

10. Дали сметате дека општествената заедница се грижи доволно за децата со оштетен слух?

11. Дали сметате дека во одделението на вашето дете може да се вклучи дете со оштетен слух?

12. Дали би му дозволиле на вашето дете да му помага на детето со оштетен слух? Илустрирај пример.

13. Опишете го начинот на дружење на децата врсници со слушно оштетеното дете во локалната средина.

Ви Благодарам за соработката!

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелоска –Галевска, Н., 1998. Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието, Битола: Киро Дандаро. 44.
2. Ana Maria Benard da Costa., Janet Holdsworth., Ture Jönsson., 1996. Strategies for Including Children with Disabilities in the Regular Classroom .[online] [Update 14 April 1996] Available at: [http://www.mp.gov.rs/userfiles/UNESCO% 20Vodic% 20 za %20nastavnike.pdf](http://www.mp.gov.rs/userfiles/UNESCO%20Vodic%20za%20nastavnike.pdf) [Accessed 18 November 2010] .
3. Antia SD., Stinson MS.,1999. Some conclusions on the education of deaf and hard-of-hearing students in inclusive settings. Journal of Deaf Studies and Deaf Education [online] [Update 15 March 2008] Available at <<http://jdsde.oxfordjournals.org / content/13/4/485.full>> [Accessed 10 April 2011].
4. Bartolo, P., Blake, C., Jacova, Z., 2007. International Perspectives on SEN and Inclusion, British Journal of Learning Support. 2, 50.
5. Becirovic, S., 2004. Determinante inkluzivne edukacije; u zborniku radova: Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine; Sarajevo: TEPD i Filozofski fakultet u Sarajevu .102.
6. Bennett T., Deluca D., Bruns D., 1997 *Putting inclusion into practice: Perspective of teachers and parents*. Journal of Exceptional Children, 64, (1), 115-131.
7. Biondic, I., 1993. Integrativna pedagogija-Odgoj djece s posebnim Potrebama, Zagreb: Školske novine .76.
8. Bosnar, B., Bradaric-Joncic, S., 2006. Stavovi prosvjetnih djelatnika prema ukljucivanju gluhe djece i mladeži u redovne škole i vrtice. Zbornik radova: Peti dani osnovne škole Splitsko-dalmatinske županije ,Split :16.-18.

9. Byers, R., Rouse, M., 1998. Programa za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama. [online] [Update 23 January 1998] Available at: http://www.dugabih.com.ba/documents/sidebar/prirucnici/Prirucnik_za_nastavu.pdf [Accessed 12 October 2010].
10. Carver, R., 2000. Novi pogledi na školovanje i obrazovanje gluhih. [online] [Update 24 June 2000] Available at: <http://www.ffdi.hr/znakovni-jezik2/text/novi-pogledi.htm>. [Accessed 15 September 2010].
11. Ceric, H., Alic, A., 2005. Temeljna polazišta inkluzivnog obrazovanja. Zenica: Hijatus .12.
12. Veljkovic, V., 2004. Procenje efekata inkluzije u školskoj praksi u BiH, u zborniku radova. Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine. Sarajevo: TEPA i Filozofski fakultet u Sarajevu . 205.
13. Vukajlovic, M.B., 2004. Inkluzivno obrazovanje – Stavovi roditelja i nastavnika prema inkluzivnom obrazovanju. Banja Luka. IP Grafid , 22.
14. Vukasović, M., 2010. Inkluzivnost i efikasnost visokog obrazovanja u Srbiji. [online] [Update 29 April 2010] Available at: http://www.cep.edu.rs/eng/files/Tuning_Teacher_Education_Western_Balkans.pdf [Accessed 11 August 2010].
15. Guberina-Abramovic, D., 2008. Prirucnik za rad s uenicima s posebnim potrebama integriranim u razrednu nastavu u osnovnoj školi. Zagreb: Školska knjiga .33.
16. Guralnick, M.J.ed., 2008. The Developmental Systems Approach to Early Intervention. . [online] [Update 25 October 2008] Available at: <http://www.brookespublishing.com/store/books/guralnick-7977/> [Accessed 12 March 2010].

17. Daniels, R.E., Stafford, K., 2000. Stvaranje inkluzivnih ucionica: ukljucivanje djece sa posebnim potrebama u redovne vrtice. Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative Step by Step.
18. DER KONGRESS / Entschliessung 282 (2009) . [online] [Update 05 March 2009] Available at: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/default_EN.asp [Accessed 15 August 2010].
19. Dmitrovic, P., 2004. Edukacija nastavnika za inkluzivno obrazovanje i Vaspitanje u zborniku radova. Inkluzija u školstvu Bosne i Hercegovine. Sarajevo: TEFD i Filozofski fakultet u Sarajevu. 62.
20. Јачова, Z., 2004 Инклузивно образование на децата со посебни потреби во Република Македонија, Дефектолошка теорија и практика, (1-2), 38-39.
21. Јачова, З., Самарџиска-Панова, Љ., Лесковски, И., Ивановска, М. 2002. Прирачник за проектот Инклузија на децата со посебни потреби во редовното училиште во Република Македонија, Скопје: Биро за развој на образованието 19-20.
22. Јачова, З., Каровска, А., 2010. Дете со кохлеарен имплант во рамките на инклузивната училница: приказ на случај: Студио круг, Скопје. 39.
23. Јачова, З., 2008, Инклузивното образование на децата со оштетен слух, Ревизија за социјална политика, Скопје. 68-69.
24. Johnsen, B., Skjorten, M., 2001. Education-Special Needs Education, Towards inclusion, Unipub forlag, Oslo. 23-24.
25. Kafedži, L., Goralija B., 2011. Podrška inkluzivnom obrazovanju asistent u nastavi.[online] [Update 11 january 2011] Available at: <http://www.downsy.ba/pdf/Vodic%20za%20asistente%20u%20nastavi.pdf> [Accessed 2 April 2011].

26. Kavkler, M., 2005. Odgoj i obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Ljubljana.45-46.
27. Knoors, H., Meuleman, J., Klatter-Folmer., Jetske., 2003. Parents' and Teachers' Evaluations of the Communicative Abilities of Deaf Children [online] [Update 25 October 2003] Available at <http://muse.jhu.edu/login?uri=/journals/american_annals_of_the_deaf/v150/150.5ju.html> [Accesed 14 Januar 2011].
28. Meyer, T.A., Svirsky, M.A., Kirk K.I., Miyamoto R.T.,1998. Improvements in Speech Perception by Children with Profound Prelingual Hearing Loss: Effects of Device, Communication Mode, and Chronological Age. Journal of Speech, Language and Hearing Research. 41 , 846-858.
29. Mustać, V., Vicić M., 1996. Rad s učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoj školi, Školska knjiga Zagreb, 56-65
30. Nevins, M., Chute. P., 1996. Children with Cochlear Implants in Educational Settings, London.193-197.
31. Новини во воспитанието, образованието и рехабилитацијата на лицата со пречки во развојот: зборник на резимеа / Конференција 10 години студии по дефектологија во Македонија, 2003, Охрид. Филозофски факултет, Скопје.55.
32. Norris, P., 2006. The Weekend Australian. [online] [Update 26 August 2006] Available at: < <http://career-advice.careerone.com.au/career-development/career-profile/primary-teacher-for-the-deaf-20060903/article.aspx> > [Accessed August 15 2010] .
33. Ouklender, V., 1996. Put do dječjeg srca, Školska knjiga, Zagreb, 23-30
34. Pokorna. V., 2003. Inclusive and Cognitive Learning Enhancement in Schools. [online] [Update 29 April 2003] Available at <<http://www.see-educoop.net/portal/teseen>. > [Accessed 10 Septembar 2010
35. Radoman, V., 1995. Surdopsihologija, Defektoloski fakultet, Beograd. 155.

36. Rajović, V., Jovanović, O., 2010. Profesionalno i privatno iskustvo sa osobama s posebnim potrebama i stavovi nastavnika redovnih škola prema inkluziji. Psihološka istraživanja, [online] [Update 01 June 2010] Available at http://www.f.bg.ac.rs/files/instituti/IPSI/ips_p_psiholoska_istrazivanja_vol13-1.pdf [Accessed 25 Februar 2011].
37. Richey DD., Wheeler JJ., 2000. Inclusive early childhood education. US, Delmar Publishers.
38. Савиќ, Љ., 1986. Методика учења говора глуве деце, Дефектолошки факултет, Београд .
39. Спасовски, О., Балажи, С., Фридман, Е., 2009 . Политики и практики на мапирање за подготовка на наставниците за инклузивно образование во контекст на социјален и културен диверзитет. [online] [Update 20 Decembar 2009] Available at: [http://etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D5E94083C308792BC125773100350350/\\$File/NOTE85VDBT.pdf](http://etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/D5E94083C308792BC125773100350350/$File/NOTE85VDBT.pdf) > [Accessed 23 August 2010]
40. Scheetz, N.A., 2004. Psychosocial aspects of deafness, Pearson Education Inc, Boston. 20-25.
41. Scruggs TE., Mastropieri MA., 1996 Teacher perceptions of mainstreaming/inclusion: A research synthesis. Exceptional Children, 63(1)59-74
42. Tilstone, C., Florian, L., Rose, R., 1996 Developing an Inclusive Policy for Your School Centre for the Study of Inclusive Education, Inclusive Practice: what, why and how? Routledge, London & New York, pp.13-14
43. Tobey E., Geers A., Brenner C., 1994: "I Speech Production Results: Speech Feature Acquisition", The Volta Review, 96 (5), 109-129.

44. Hanak, N., Todorovik, N., 2003. Drugaciji medzu vrsnicima. Stavovi vospitaca i ucitelja u Pancevo prema ukljucenju dece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtice I skola. [online] [Update 13 March 2003] Available at: <<http://www.velikimali.org/doc/DrugacijiMedjuVrsnjacima.pdf>> [Accessed 11Jul 2010].
45. Hardman, M., Ferguson, M., 2010. Inkluzivno obrazovanje. [online] [Update 08 October 2010] Available at: <http://www.dugabih.com.ba/documents/sidebar/prirucnici/Prirucnik_za_nastavu.pdf> [Accessed 19 April 2011]
46. Hasić, O., 2006. Međunarodno udurženje "Interaktivne otvorene škole", Tuzla. 11-12.
47. Čolović B., 1998. Podrška stručnih saradnika radu inkluzivnih učitelja [online] [Update 23 January 1998] Available at: http://www.odgoj.com/index.php?option=com_content&view=article&id=229:podrka-strunih-saradnika-radu-inkluzivnih-uitelja-&catid=51:studentski-radovi [Accessed 5 Fevruari 2011]
48. Šaćira Mešalić., Adem Mahmutagić., Hajrudin Nadžihasanović., 2004. Edukacija i socijalizacija učenika usporenog kognitivnog razvoja, Defektološki fakultet Tuzla, 56-59
49. Walson, L., Parsons, J., 1998. Supporting deaf pupils in mainstream settings, Issues in deaf education, David Fulton Publishers, London. 134-136.
50. Wolery, M., Wilbers J, S., 1994 Introduction to the inclusion of young children with special needs in early childhood programs. In M. Wolery and J. S. Wilbers ., Including children with special needs in early childhood programs. Washington, pp. 1-22.